

Lärande exempel

Lärande exempel – att förebygga konflikter mellan individ och familj

Integrationsverkets rapportserie 2002:14

© Integrationsverket, 2002

ISSN 1404-5370

Integrationsverket

Box 633

601 14 Norrköping

Tryck: Berlings Skogs Trelleborg

Lärande exempel

– att förebygga konflikter mellan individ och familj

*Integrationsverket i samverkan med Statens folkhälsoinstitut,
Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen och Barnombudsmannen*

Innehåll

Förord	7
Inledning	9
Samhället, familjen och individen samt migrationsprocessen	11
Samhället	11
Familjen	12
Migrationsprocessen	14
Rubbad maktbalans och dubbelliv	15
Integrationsverket	17
Lärande exempel från det civila samhället	18
Sammanfattande reflektioner	25
Låt oss tala om flickor...	25
Utvecklingslinjer	26
Socialstyrelsen	27
Flickornas väg till socialtjänsten	27
Socialtjänstens arbete	28
Utvecklingsarbete och goda exempel	35
Sammanfattande slutsatser	40
Ungdomsstyrelsen	42
Särskilt fokus på villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund	42
Konferenser med lärande exempel	43
Särskilt uppdrag	43
Lärande exempel	44
Sammanfattning	45
Skolverket	46
Grundläggande mänskliga värden och rättigheter	47
Komplex verklighet	48
Att se utsattheten	48
Skolans insatser och lärande exempel	49
Att nå föräldrar	53
Samverkan elevhälsa och socialtjänst	55
Pågående uppdrag inom Skolverket	56

Barnombudsmannen (BO)	58
Barnkonventionen	58
Företråda barn och unga	58
Kunskapsspridning och erfarenhetsutbyte	59
Egna och andras lärande exempel	60
Önskade utvecklingslinjer	60
Statens folkhälsoinstitut (FHI)	62
»Samverkan mot hiv/STI«	62
Insatser med stöd från FHI	63
Sammanfattning och analys	65
Föräldrastöd	65
Insatser för föräldrar i allmänhet eller enbart för riskgrupper	67
Arbetsplan	69
Organisation	72
Avslutande kommentarer och slutsatser	73
Litteraturförteckning	76

Förord

Integrationsverket har tagit fram lärande exempel på hur man i det civila samhället, i skolan och i kommuner arbetar för att förebygga konflikter mellan familjemedlemmar. Det handlar om konflikter som kan leda till hot om våld, misshandel etc. De lärande exemplen har tagits fram tillsammans med Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut och Barnombudsmannen. Inledning, bakgrundsbeskrivning och avslutande slutsatser står myndigheterna gemensamt bakom. Respektive myndighet står för sin egen text.

Det finns inte några enkla lösningar eller metoder när det gäller att lösa eller förebygga konflikter mellan individ och familj. Ett förebyggande perspektiv är med nödvändighet långsiktigt. Det handlar om att utveckla myndigheters och kommuners arbetssätt och ibland relationer mellan myndigheter, kommuner och familjer. Det rör sig om att påbörja diskussioner och dialog om jämställdhet och patriarkala mönster, påverka och ifrågasätta attityder, utveckla kompetens och kunskaper och förbättra samhällets integration i stort. Det förebyggande arbetet måste givetvis kompletteras med akuta insatser när konflikten gått så långt att individen behöver skydd.

Den här rapporten innehåller ett antal erfarenheter från myndigheter, skolor och föreningsliv som vi hoppas kan bidra till att inspirera och mobilisera organisationer, skolor och myndigheter till förstärkta förebyggande insatser.

Norrköping den 10 december 2002

<i>Anna Lindström</i>	<i>Christer Gustavsson</i>	<i>Mona Hallström</i>
Avdelningschef	Integrationsutvecklare	Integrationsutvecklare

Inledning

I februari 2002 initierade regeringen en rad insatser för utsatta flickor i patriarkala familjer.¹ Det poängterades i regeringens skrivelse att de attitydpåverkande insatserna även riktas till män och pojkar. Flera myndigheter fick olika uppdrag med inriktning på flickor och kvinnor som lever i familjer med patriarkala mönster. Bakgrund till åtgärderna har bland annat varit de mord som de senaste åren uppmärksammats där unga kvinnor mördats av sina fäder, farbröder eller närmaste släkt. Dessa mord kom i den offentliga debatten att benämnas som »hedersmord«. Innan dessa tragiska mord inträffade var hedersmord och hedersrelaterade brott fenomen som föreföll näst intill okända. Idag vet vi att många flickor lever under hot och våld i familjer och förståelsen av deras livssituation är kopplad till frågor om flickornas individuella mänskliga rättigheter, kön och makt.²

Det följande är redovisningen av ett uppdrag som Integrationsverket fick i anslutning till regeringens insatspaket, som nämns ovan. Uppdraget var att i samverkan med Statens folkhälsoinstitut, Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen och Barnombudsmannen (BO), ta fram goda exempel och metoder som förebygger konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkala normer. Dessa goda exempel och metoder ska sedan spridas till organisationer bildade på etnisk grund, trossamfund och myndigheter.

Redovisningen inleds med en generell reflektion över relationen mellan samhället och individen, familjestrukturer och

1 Se *Regeringens insatser för utsatta flickor i patriarkala familjer*, februari 2002.

2 I de länsövergripande kartläggningar som gjorts i Skåne, Stockholm och Göteborg menar man att det i Stockholms län rör sig om 100–300 utsatta flickor som sökt hjälp hos socialtjänsten, skolan och kvinnojourer under år 2001. I Skånes län och Göteborgsregionen uppskattar man att det rör sig om 200 utsatta flickor i vardera län.

vad som händer när en familj migrerar till ett annat land. För att kunna hantera detta uppdrag är det av vikt att sätta in de utsatta flickorna och deras livssituation i ett större sammanhang.

Redovisningen belyser respektive myndighets arbete inom området, inklusive lärande exempel. Konkreta metoder redovisas inte i någon större utsträckning. Det finns inga enkla lösningar eller givna metoder när det gäller att lösa eller förebygga konflikter mellan individ och familj. Förhoppningen är att de lärande exemplen inspirerar, motiverar och mobiliserar organisationer, trossamfund, personal inom skola, omsorg, socialtjänst m.fl. att angripa problematiken. Det bör noteras att de exempel och projekt som nämns under olika myndigheter i många fall mottar stöd, eller på annat sätt samverkar med flera myndigheter.

Myndigheternas utgångspunkter skiljer sig åt då myndigheterna arbetar utifrån olika perspektiv. Detta återspeglas till viss del i redovisningen. Integrationsverket, Ungdomsstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut och BO arbetar i större utsträckning utifrån ett strukturellt perspektiv medan Socialstyrelsen och Skolverket i högre grad arbetar utifrån ett individperspektiv.

Den arbetsgrupp som har representerat de involverade myndigheterna i arbetet med denna redovisning består av Mona Hallström och Christer Gustavsson från Integrationsverket, Yvonne Sjöblom från Socialstyrelsen, Agneta Nilsson från Skolverket, Maria Karlsson från Ungdomsstyrelsen, Nina Ström från Barnombudsmannen samt Mariana Buzaglo, Statens folkhälsoinstitut.

Varje myndighet ansvarar för sin respektive redovisning. De två inledande kapitlen samt kapitel nio med avslutande kommentarer och slutsatser är gemensamma. Förslag som förs fram därutöver kommer att bli föremål för gemensamt utvecklingsarbete.

Samhället, familjen och individen samt migrationsprocessen

Följande redogörelse gör inte anspråk på att ge en heltäckande problembeskrivning av varför konflikter kan uppstå mellan individ och familj. Verkligheten är mer komplex än så. Där-
emot vill vi ge en översiktlig bild av situationen för familjer och individer som migrerar och möter andra samhällsstrukturer och -system. Beskrivningen tar således sin utgångspunkt i relationen mellan samhället, individen och familjen och vad som händer i en migrationsprocess.

För att förebygga konflikter mellan individer (flickor, pojkar) och grupper (familj, släkt) och förbättra livssituationen för flickor i synnerhet, vars vardag präglas av ofrihet, tvång, hot och/eller våld, är det viktigt att sätta in individen och gruppen i ett större sammanhang.

Samhället

Konflikten mellan individ och grupp relaterar ytterst till olika samhällsstrukturer där individens välfärd antingen relateras till samhället (staten) eller till den enskildes familj och släkt. Det är alltså *individen i relation och konflikt till olika samhällssystem* som är problematikens skärningspunkt.

I alla samhällssystem finns olika förväntningar och krav på den enskilda individen för att ett samhälle ska fungera. I de flesta samhällen i världen finns mer eller mindre dominanta patriarkala strukturer. Beroende på hur samhällssystemet i övrigt ser ut kan dessa patriarkala strukturer dock framträda på olika sätt. I det svenska samhället manifesteras detta t.ex. genom att män ofta har högre lön än kvinnor för samma arbete, arbetsfördelningen i hemmet leder till att kvinnor utföra obetalt arbete. Även mäns våld mot kvinnor, våldtäkt, porno-

grafi, kvinnlig prostitution o.d. kan ses som former av manligt förtryck och effekter av en patriarkalisk struktur. I samhällen där individens välfärd direkt relaterar till dennes familj/släkt kan dessa patriarkala strukturer i vissa fall även resultera i den hedersproblematik som uppmärksammats i Sverige de senaste åren. Det är dock viktigt att poängtera att denna kombination i sig självt inte automatiskt leder till våld och förtryck av flickorna, men att den i vissa fall, precis som i Sverige kan göra det.

Om vi inser att vi alla befinner oss i olika samhällsstrukturer, med både förväntningar och krav på den enskilde individen, kan vi öppna upp för en djupare förståelse och dialog med människor som växt upp i andra system och med andra synsätt. Missar vi detta, osynliggör vi lätt våra egna samhällsstrukturer och dess därtill sammanhängande normer. Vi riskerar då att normalisera vårt eget synsätt utan en djupare förståelse av hur dessa normsystem växt fram i vårt samhälle.

Resultatet blir ofta att de andra, i detta fall »invandrare« kommer från andra samhällsstrukturer, lätt blir kategoriserade utifrån vår egen föreställning om dessa människor och deras kulturer. Kulturen ses då som något statiskt och oföränderligt som tillskrivs dessa individer. Något som ofta leder till ett stigmatiserande av individer och grupper, vilket i förlängningen lätt läser positioner och dialogen uteblir därmed. Kultur är inte något statiskt och oföränderligt, utan snarare en process där uppfattningar om vad som utgör »vår« kultur både överförs, förändras och utvecklas. Kultur är ständigt föremål för inre och yttre maktkamp. Kulturers former skiftar, utvecklas och bildar nya kombinationer. Kulturförändringar utvecklas i sammansatta dynamiska mönster, där tradition och identitet ständigt omdefinieras och omformas. (Se t.ex. Bjurström 1992).

Familjen¹

Familjer som fokuserats i samband med så kallad hedersrelaterad brottslighet är långt ifrån någon enhetlig grupp. Dessa problem berör en minoritet av alla flickor med invandrarbakgrund. Det finns också sociokulturella miljöer med snarlika problem där flickor och pojkar, både med och utan invandrarbakgrund väljer att rymma eller föräldrar väljer att kasta ut dem efter att konflikter, övergrepp och våld förekommit i familjen.

»Familj« är inget enhetligt begrepp och familjestrukturen ser olika ut runt om i världen. Det finns även skillnader mellan

¹ Det följande är huvudsakligen hämtat ur Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/02.

landsbygd och stad och mellan olika samhällsgrupper vad gäller föreställningar om familjen.

I Sverige representerar varje individ sig själv inför lagen och har individuella rättigheter. Som ett resultat av en långvarig kamp för ökad jämställdhet mellan kvinnor och män finns det idag, utifrån lagen sett, inte någon egentlig hierarki inom familjen. Trots detta kan naturligtvis gamla föreställningar och hierarkier alltjämt råda i många familjer.

I en traditionell patriarkal familjestruktur finns en tydlig hierarki. Dr. Riyadh Al Baldawi har illustrerat den patriarkala familjestrukturen som en pyramid (1998a, 1998b). Kärnan i familjen utgörs av pappa, mor- och farföräldrar, mamma, söner och döttrar. Pappan befinner sig i toppen och har den övergripande makten inom familjen och utåt i kontakter med andra. Därefter kommer mor- och farföräldrar följd av mamman. Flickorna (döttrarna) finner vi längst ner i pyramiden. De måste anpassa sig både inom sitt eget barnsystem (i relation till bröder) och inom systemet i familjen, det vill säga släkten och pappan. Den patriarkala familjestrukturen ger pojkarna större rättigheter och friheter än flickorna (ibid. 1998a, s. 2224). Förutom familjens inre kärna spelar släkten en viktig roll.

I denna typ av utvidgad familj², känner barnen och föräldrarna ansvar och förpliktelser inte bara mot varandra utan i förhållande till en större krets. Man är i första hand familjemedlem och i andra hand en enskild individ. Familjen är den enhet som ansvarar för alla medlemmars sociala och ekonomiska trygghet och få företeelser blir en enskild medlems angelägenhet. Vem barnen exempelvis gifter sig med får både ekonomiska och sociala konsekvenser för hela den utvidgade familjen. (Almqvist och Broberg 2000, s. 133).

Det är i det avseendet begrepp som heder och skam blir relevanta. För en etnisk svensk är begreppet heder i huvudsak kopplat till individen. Begreppet är kopplat till att göra rätt för sig, vara ärlig, inte bedra osv. I en patriarkal familjestruktur är heder kopplat till kollektivet, till släkt och det omgivande samhället. Individens agerande påverkar hela familjen. Mannens heder är först och främst knuten till hans förmåga att försörja och beskydda familjen, medan kvinnans – och därmed också familjens – heder är knuten till hennes sexuella dygd. Äktenskapet är den enda tänkbara ramen för kvinnans sexualitet. Kvinnan ska vara oskuld när hon gifter sig och kontrollen av kvinnans sexualitet uppfattas som nödvändig, både för att säkra att hon ska bli gift och även med hänsyn till familjens

2 I den utvidgade familjen ingår förutom den inre kärnan: farbröder, fastrar, morbröder, mosttrar, kusiner, m.fl.

heder. Kontrollen är viktig och det behövs inte mycket för att få ett dåligt rykte (Bredal 1999, s. 40).

En kvinna som har en otillåten sexuell förbindelse, flirtar eller kanske bara talar med en utomstående man, riskerar att vanhedra hela familjen³ (Smedberg & Kopola 2000, s. 24). Att inte dra skam och vanära över sin familj blir ett överordnat mål (Almqvist och Broberg 2000, s. 133).

Migrationsprocessen⁴

När en individ lämnar sitt land, börjar en oåterkallelig förändringsprocess som innebär att individen aldrig mer kan likställas med den person hon/han var förut (Bravo och Lönnback 1998). Ju längre familjen lever i det nya landet, desto svårare blir det också att behålla en fungerande patriarkalisk familjemodell⁵. Detta beror enligt dr. Riyadh Al Baldawi (1998a s. 2226) på flera faktorer:

Barnen har, bl.a. genom skolan, större möjligheter att integreras i samhället än sina föräldrar. De förändringar som barnen för med sig in i familjen utgör också ett hot mot den maktutövning som föräldrarna försöker behålla.

Föräldrarna blir ofta beroende av sina barn i kontakterna med samhället och dess myndigheter. Pappan förlorar den funktion han hade i hemlandet; att representera och vara familjens språkrör utåt. Han förlorar ofta också rollen som försörjare och ansvarig för familjens ekonomi. Kvinnor har större möjligheter att integreras i samhällets sociala liv. Dr Al Baldawi menar att stridande krafter – frihetslängtan och bundenheten till traditionerna – föder en inre konflikt som påverkar mammas och pappans fysiska och psykiska tillstånd.

Då de traditionella normerna inte längre kan tas för givna i

3 Smedberg beskriver situationen i den så kallade MENA-regionen; Mellanöstern och Nordafrika. Denna inkluderar Marocko, Algeriet, Tunisien, Libyen, Egypten, Isreal, de palestinska områdena, Jordanien, Libanon, Syrien, Irak, Kuwait, Saudiarabien, Bahrain, Qatar, Oman, Förenade Arabemiraten, Jemen och Iran. Hedersbegreppet förekommer inte bara i arabvärlden och inte bara bland muslimer. Det förekommer i olika former också bland t.ex. druser och kristna i arabvärlden, i vissa delar av södra Europa och i Latinamerika (Smedberg & Kopola 1999, s. 24).

4 Det följande är huvudsakligen hämtat ur Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/02.

5 Al Baldawi urskiljer också, förutom försöken att hålla kvar den traditionella patriarkala familjen, två andra sätt att organisera familjen i samband med migration: 1) den integrerade formen och 2) den assimilerade formen.

uppfostran av barnen i det nya landet blir en möjlig lösning på detta dilemma för föräldrarna att ta till restriktioner som inte skulle behövas exempelvis i deras hemby. De strategier som föräldrarna tidigare använt är inte längre tillämpliga i det nya samhället. Det medför en stark kontroll, särskilt beträffande de unga ogifta flickornas livsstil. Skvaller och rykten är en del av denna kontroll och flickornas beteende blir hela gruppens angelägenhet. Gränssättningen kan exempelvis bli strängare om föräldrarna känner utanförskap och därmed misstro mot det omgivande samhället. (Bredal 1999, s. 24, *Låt oss tala om flickor*, s. 41.)

Rubbad maktbalans och dubbelliv

Det uppstår ofta en obalans mellan föräldrarnas och barnens kunskaper, inte bara i svenska utan också om det svenska samhället. När ungdomar blir tolkar av språket och omvärlden och föräldrarna blir beroende av dem i sina kontakter med samhället och myndigheterna, rubbas »maktbalansen« i familjen och föräldrarna mister sin auktoritet. (*Låt oss tala om flickor...* 2000). Det finns en viktig skillnad i synen på fostran som flickor möter dels i majoritetskulturen och i minoritetskulturen. Skillnaden är betoningen på självständighet eller individualism kontra samhörighet eller kollektivism⁶. Skillnader i synen på fostran kan vara en bidragande orsak till att många ungdomar med invandrarbakgrund ibland lever ett dubbelliv – ett i familjen och ett i skolan. Det är i skolan som de testar gränserna, medan de i hemmet kan reglerna och håller sig inom ramarna (Ibid., s. 32f).

- För flickans del kan denna dubbla socialisering leda till
- Hot från familjen angående flickornas sätt att leva.
 - Stränga regler avseende fritid, kamrater, kläder etc.
 - Flickorna kommer i kläm mellan två kulturer, vilket de hanterar genom att leva dubbelliv.
 - Total kontroll från pappa/bröder.
 - Få eller inga kontakter utanför skolan.
 - Hot som övergår till våld och dödshot från familj/släkt.
 - Får inte sällskapa med vem de vill – den tilltänkta är utsedd av familjen.

6 Som Almqvist och Broberg påpekar, har all barnuppfostran som ett gemensamt ändamål att möjliggöra för barnet att så småningom axla ansvaret som nästa generations föräldrar. En polarisering mellan svenskar och invandrare, där svenskar anser sig stå för det lyhörda resoneraendet och invandrare för en auktoritär kontrollerande hållning vore olycklig. All barnuppfostran kräver både värme och kontroll (Almqvist och Broberg 2000).

- Familjen kontrollerar arbetstid/skoltid (lämnar/hämtar flickorna).

Tonårsperioden kan alltså bli komplicerad för många av dessa ungdomar som utsätts för motsägelsefulla förväntningar. Diskrepansen mellan de förväntningar som ställs på flickorna hemma och i skolan/samhället är större än för pojkarna (Brekke 1999).

Ungdomarna tar intryck av svensk kultur och svenska sedvänjor, vilket innebär att framför allt flickorna i många fall önskar en förändring. Deras önskan om att vara med klasskamrater, att kunna gå till badhuset eller att följa med på klassfesten innebär ofta en utmaning av föräldrarnas förväntningar på en bra flickas uppförande. Föräldrarna förväntar sig att flickorna fortsätter att lyda och leva i familjen, medan kamrater och samhälle signalerar att de bör bryta upp och leva sitt liv som de svenska ungdomarna gör (Broberg 2000, s. 139). I det här sammanhanget är det viktigt att inte glömma bort pojkarna. De har förvisso en större frihet än flickorna, men det är en frihet som i många fall närmar sig övergivenhet. De lämnas ensamma att utveckla sin manlighet. Deras självkänsla byggs med makt och de ser som sin uppgift att kontrollera sina systrar. De har även som pojke/man skyldighet att hjälpa till med familjens försörjning vilket många gånger kan innebära att de måste kombinera skolarbetet med exempelvis arbete i familjens företag.

Att leva med, i, och mellan eller genom två kulturer kan väcka osäkerhet och oro. Men om känslorna kan bemästras kan det ge en kompetens, tolerans och kunskap som är överlägsen den som lärs genom en monokultursocialisering (Brekke 1999, s. 3). En del ungdomar tycker att det är positivt att ha tillgång till två kulturer, två sätt att tänka och värdera, även om det också kan vara jobbigt och negativt (Deniz och Perdikaris 2000).

De flesta familjer klarar trots allt av de kulturella förändringar som migrationsprocessen framtvingar. Tonårsrevolt och frigörelseprocesser förekommer i alla familjer. Generationskonflikter kan vara allvarliga och orsaka lidande för barn även i en »enhetlig« kulturell miljö.

Integrationsverket

Följande redovisning tar sin utgångspunkt i det civila samhällets vilja och ambition att förändra situationen för familjer och särskilt situationen för unga flickor som befinner sig i en utsatt situation på grund av konflikt med familjen. Det civila samhället har ofta en nyckelroll, för att förebygga konflikter och för att kunna fungera som en länk mellan individer, grupper och myndigheter. En annan utgångspunkt är »empowerment« (egenmakt/maktmobilisering), dvs. en process som leder till att individer och/eller grupper får bättre förutsättningar för ökad makt och större möjlighet att påverka såväl samhällsutvecklingen som sin egen livssituation. En viktig del i Integrationsverkets arbete är att skapa arenor där empowerment kan ske.

Empowerment är ett förhållningssätt som i högsta grad bör vara en utgångspunkt för de flickor som denna redovisning främst berör. Empowerment är också relevant i ett förebyggande och långsiktigt perspektiv för hela den inblandade familjen och släkten. En väl fungerande integrationsprocess generellt är då den viktigaste beståndsdel. Att stärka berörda tjänstemäns kunskaper och medvetenhet om egna förhållningssätt kan också sägas handla om empowerment.

Under år 2002 har Integrationsverket gjort en särskild satsning på projekt som drivs av enskilda organisationer med syfte att uppnå ökad jämställdhet och förbättrade uppväxtvillkor för unga med utländsk bakgrund. En utgångspunkt för stödet har varit allas medverkan. Det vill säga för att få en ökad jämställdhet och bättre uppväxtvillkor för unga behövs allas medverkan, både flickor, pojkar, döttrar, söner och föräldrar. Prioriterade insatser har varit 1) dialog – projekt som skapar tillfällen till ömsesidig och respektfull dialog mellan infödda och utlandsfödda, mellan unga män och kvinnor, mellan ungdomar och vuxna, 2) samarbete – projekt där det finns ett tydligt samarbete mellan olika föreningar, trossamfund, kommun/landsting

och myndigheter, 3) utveckling – projekt som syftar till att utveckla och pröva nya metoder och arbetssätt, 4) spridning – projekt som syftar till att sprida befintliga metoder och arbetssätt.

På Integrationsverkets uppdrag gjorde Henning Süssner, Tema Etnicitet vid Linköpings universitet, en utvärdering av åtta jämställdhetsfrämjande och konfliktförebyggande projekt som fått ekonomiskt stöd från Integrationsverket under åren 1999–2000.¹ Utvärderingen presenterades i september 2002. Projekten *Generationskonflikt*, *Turkiska riksförbundet förebygger våld mot kvinnor och barn* samt *Fadderverksamhet – familjemönster, könsroller och stöd till flickor* är hämtade från Süssners studie. De övriga projekten har fått stöd inom ramen för 2002-års satsning och har precis påbörjats.

Lärande exempel från det civila samhället

I det följande presenteras först tre avslutade projekt som ingått i Süssners utvärdering och sedan fyra som tilldelats stöd under 2002.

Projektet Generationskonflikt

Projekt »Generationskonflikt« startade den 1 juni 1999 i Kurdiska riksförbundets regi och pågick i tre år. Projektet, som till en början skedde i samverkan med Dialogprojektet², har fått stor uppmärksamhet i media och är dokumenterat i rapporten *Vår röst är vår framtid*, författad av projektledaren Keya Izol. Rapporten är utgiven med stöd av bland annat Integrationsverket. Kurdiska riksförbundet har, enligt Izol, jobbat aktivt med frågor kring generationskonflikter sedan 1997. Förbundet motiverade projektet med att de hade en »känedom om en växande generationskonflikt i en del kurdiska familjer«.

1 Premisserna för denna studie var »att utvärdera minst 10 tidigare beviljade projekt utifrån frågeställningarna: Hur har projekten bidragit till ökad jämställdhet? Hur har projekten bidragit till att förbättra livsvillkoren för målgruppen? Hur har projekten bidragit till att förebygga eller lösa konflikter mellan individer och familjer?« »*Man bör ta vara på det som bär frukt...*«, Henning Süssner, Integrationsverkets stencilserie 2002:8,

2 Dialogprojektet initierades av Manliga nätverket, som 1993 startades inom Rädda Barnens riksförbund. Eftersom nätverket bara undantagsvis nådde ut till män med invandrarbakgrund föddes idén att utforma ett projekt som skulle rikta sig till denna målgrupp. Dialogprojektet påbörjades hösten 1997 i Manliga nätverkets regi och fick år 1999 sin organisatoriska hemvist inom Rädda Barnen. Sedan år 2000 ansvarar Rädda Barnen Södra Stockholm för projektet.

Projektets syfte var att dels starta en diskussion om jämställdhets- och demokratifrågor, dels belysa unga flickors utsatta situation i hemmet. Man ville »starta en diskussion i frågor om jämställdhet mellan könen bland kurder i Sverige«. Även demokratifrågor skulle tas upp. Ett övergripande mål var att hitta en strukturerad och systematisk modell för att arbeta med generationskonflikter inom vissa kurdiska familjer samt att kartlägga omfattningen av förekomsten av sådana problem. Som projektets långsiktiga mål angavs att skapa en attitydförändring hos målgruppen när det gäller frågor om jämställdhet, demokrati och generationskonflikter. I den ursprungliga ansökan formulerades dessutom målet att upprätta jourhavande verksamhet för unga kurdiska kvinnor. Denna verksamhet kom emellertid aldrig till stånd på grund av brist på resurser och utbildad personal.³

Projektets målgrupp var kurdiska familjer och unga kvinnor, i första hand personer som var med i en av riksförbundets medlemsföreningar, i ett »pilotområde«, bestående av 8 orter.⁴ Problematiken bestod enligt Kurdiska riksförbundet i att kurdiska ungdomar och föräldrar ofta har olika uppfattningar och värderingar. Detta beror enligt Izol på att många kurdiska ungdomar som är födda eller uppvuxna i Sverige »är starkt influerade av det svenska samhällets värderingar«. I sex städer lyckades man bilda arbetsgrupper som skulle ta sig an jämställdhetsfrågor.

Projektets arbetssätt diskuterades i en samrådsgrupp där bland annat representanter från de bidragsgivande myndigheterna ingick. Även en referensgrupp med »de mest kritiska« föreningsmedlemmarna bildades för att förbättra acceptansen av projektet. Projektets metod byggde på att kombinera skriftlig information, bland annat genom förbundets tidskrift, med att låta specialutbildade resurspersoner initiera öppna debatter hos lokala föreningar, i närradiosändningar och på offentliga möten. 36 personer fick inom ramen för projektet en utbildning som informatörer i jämställdhetsfrågor. Dessa personer ingick i ett nätverk och fungerade som kontaktpersoner som skulle driva jämställdhetsfrågor i projektens pilotområde.

I de årliga projektutvärderingarna konstateras att jämställdhetsfrågor »sakta« börjar diskuteras bland projektets målgrupp.

3 Man kan tydligt skönja Dialogprojektets inflytande över projektansökan. Kurdiska riksförbundet valde dock att utveckla en egen metod.

4 Stockholm, Göteborg, Uppsala, Gävle, Eskilstuna, Västerås, Bollnäs och Sandviken. I de två sistnämnda städerna lyckades man ej etablera fungerande arbetsgrupper.

5 Izol, Keya: *Vår röst är vår framtid. En rapport om Kurdiska riksförbundets projekt »Generationskonflikt«* (Nacka 2002), s. 70.

Diskussionerna beskrevs som »massiva«, och det rapporterades även om en del negativa reaktioner. Projektledaren kommer i sin utvärdering fram till att projektet uppnådde syftet att hitta en väl fungerande och effektiv metod att jobba efter. Som viktigast bedöms »att vi med hjälp av projektet har lyckats att bryta tryttnaden kring dessa svåra och känsliga frågor.«⁶

»Turkiska riksförbundet förebygger våld mot barn och kvinnor«

Även detta projekt kan anses vara ett resultat av Rädda Barnens Dialogprojekt. Bakom projektidén ligger också antagandet att våld mot kvinnor och barn ökat inom den turkiska minoriteten i Sverige. Projektets målsättning var att försöka minska våldet mot barn och kvinnor genom att »starta en dialog om likheterna och skillnaderna mellan den turkiska och svenska kulturen«. Långsiktigt skulle denna dialog »underlätta kontakter mellan hem och skola samt berörda myndigheter«. Dessutom fanns målsättningen att förebygga ungdomsbrottslighet. Denna målsättningen slopades dock under projektets gång.

Målgruppen var turkiska familjer, till en början i första hand i Stockholmsförorterna Rinkeby och Bredängen–Vårberg, så småningom utvidgades projektet till Göteborg och Malmö. Riksförbundet samarbetade med sina lokala medlemsföreningar på dessa platser, men hade svårt att nå ut till de manliga medlemmarna. Intresset bland kvinnorna var däremot stort enligt projektledningens egna uppgifter.

Projektets huvudsakliga metod var informationsspridning och opinionsbildning mot våld och för jämställdhet. Turkiska riksförbundet använde sig av förbundstidningen *Yeni Birlik*, närradiosändningar i Stockholm och riktad information till representanter för lokalföreningar för att sprida information om jämställdhetsfrågor och göra reklam för projektet. Det togs även fram en folder på turkiska som skickades till 2 400 hushåll.

Man samarbetade med Rädda Barnen och JämO, Föreningen Farsor och morsor på stan, Stockholmspolisens integrationsenhet och inte minst med olika skolor. Samarbetspartnerna och olika bidragsgivande myndigheter ingick dessutom i projektets referensgrupp. Med hjälp av imamer bildade projektet även diskussionsgrupper inom religiösa församlingar.

En med tiden allt viktigare del av projektet blev konkret rådgivning och i vissa fall juridisk hjälp till personer som råkat ut för konflikter inom familjen. Turkiska riksförbundet öppnade

6 Izol, *Vår röst är vår framtid*, s. 61.

en jourverksamhet åt turkiska kvinnor och flickor. Denna verksamhet kunde byggas upp tack vare ett nära samarbete med Alby kvinnocenter. En gång i veckan erbjöds dessutom juridisk rådgivning av en jurist i riksförbundets lokaler i Alby. Dessa rådgivningsmöjligheter nyttjades enligt projektledarens rapport flitigt av turkiska kvinnor och flickor.

Enligt projektledarens bedömning har projektet trots diverse problem lyckats sätta i gång en dialog om jämställdhetsfrågor bland målgruppen. Riksförbundets årskonferens beslöt dessutom, även detta som ett resultat av projektarbetet, att eftersträva en bättre representation av kvinnor i samtliga medlemsföreningars styrelser. Dessutom bidrog projektet till att frågan om generationskonflikter, som tidigare varit »nästan tabubelagd«, kunde diskuteras öppet inom Turkiska riksförbundets medlemsföreningar.

»Fadderverksamhet – familjemönster, könsroller och stöd till flickor«

Projektet genomfördes av Internationella Kvinnoföreningen⁸ i Malmö och bygger på tanken att »integration förutsätter kompetens«. Projektet skulle påbörjas under våren 2000, men projektstarten fördröjdes vid flera tillfällen på grund av interna problem. Projektet, som från början var avsett att vara ettårigt, pågår i skrivandets stund fortfarande. Syftet är att »utveckla kunskaper och etablera kontakter« mellan svenskar och till Sverige inflyttade personer.

Ledtanken är att ökade kunskaper om och regelbundna kontakter mellan människor från olika länder motverkar etnisk diskriminering och skapar »tolerans för mångfald«. Projektet bestod av två delprojekt med olika målgrupper och mål.⁷ Ett delmål var att skapa bestående kontakter mellan svenska och icke-svenska familjer, ett annat delmål var att etablera fungerande nätverk för tonårstjejer.

Delprojektet »Familjemönster« riktade sig till svenska och invandrade familjer. Målgruppen var främst familjer till med-

7 Ursprungligen hade föreningen sökt bidrag till ett tredje delprojekt, »Kvinnor och datorer«, som emellertid fick avslag med hänvisning till att det snarast handlade om en arbetsmarknadsutbildningsåtgärd. Internationella Kvinnoföreningen avstod från att försöka finansiera detta delprojekt på ett annat sätt.

8 Internationella Kvinnoföreningen i Malmö är synnerligen väletablerad och förfogar över lokaler i ett mycket centralt läge i staden. Föreningen har enligt egna uppgifter 800 medlemmar varav ca 60 procent sägs ha icke-svensk bakgrund. Föreningens ordinarie verksamhet riktar sig, med undantag för enstaka familjefester, uteslutande till kvinnor.

lemmar i Internationella Kvinnoförbundet. Familjer skulle »mötas, lära känna varandra och bygga broar för ömsesidig förståelse.« Efter skriftlig information till förbundets medlemmar och i vissa fall personlig rekrytering anmälde 25 familjer sitt intresse av att delta i projektet. Svenska familjer blev »faddrar« åt icke-svenska familjer, och ett uttalat krav från projektledningens sida var att fadderfamiljerna »åtminstone en gång« skulle besöka varandra i sina hem. Dessutom inbjöds familjerna vid olika tillfällen till särskilda arrangemang i Internationella Kvinnoförbundet. Vid dessa tillfällen informerade projektets informatörer om »familjemönster«, samtidigt som man diskuterade familjerelaterade problem ur olika perspektiv. För att förbättra kontakterna familjerna emellan arrangerades även bussutflykter, barnaktiviteter och nattvandringar.

Delprojektets grundtanke var dock att snarast sätta i gång en process som skulle leda till privata kontakter familjerna emellan, oberoende av projektets aktivitetserbjudanden. Internationella Kvinnoförbundet uppgift sades ligga i att »tillhandahålla de yttre ramarna för fruktbara möten«. Enligt projektledarnas uppgift har sex av de familjer som deltog i projektet fortfarande kontakt med varandra.

Det andra delprojektet riktade sig till flickor både med och utan utländsk bakgrund. Syftet var att bilda tjejgrupper för att »stödja flickornas utveckling till självständiga och självmedvetna kvinnor« med utgångspunkt i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Den viktigaste målsättningen var att föra samman flickor med olika bakgrund »för att avmytifiera uppfattningar om varandra«.

Projektledarna kontaktade ett antal skolor för att rekrytera flickor ifrån olika miljöer. Så småningom bildades en grupp på 15 flickor via ett samarbete med två gymnasieskolor. Drygt hälften av deltagarna hade invandrabakgrund. Gruppen fungerade i egen regi och organiserade själv ett antal aktiviteter, så som olika studiebesök, en danskurs, en utflykt till Köpenhamn, middagar med mera. Tjejgruppen träffades visserligen inte varje vecka, vilket var planerat från början, men regelbundet och sammanlagt omkring 25 gånger.

Såväl tjejgruppen som familjeprojektet skulle föra en så kallad loggbok, där ledarnas och deltagarnas reflexioner kring aktiviteterna skulle dokumenteras utifrån ett antal »stående frågeställningar«. Särskilt viktig var frågan om hur de erfarenheter som gjorts kunde spridas och hur projektets långsiktiga målsättningar skulle kunna uppnås. På grund av diverse problem användes denna metod emellertid inte konsekvent.

Projektansvariga kommer fram till att projektets ursprungliga syfte att etablera bestående kontakter mellan svenska och invandrade familjer bara hade uppnåtts i begränsad utsträck-

ning. Samtidigt menade man att det borde vara möjligt och önskvärt att »blåsa liv« i projektet igen. Tjejprojektet bedömdes vara synnerligen lyckat, men gruppen hade av naturliga skäl tappat kontakt med varandra i samband med att de deltagande tjejerna gick ut gymnasieskolan.

Kommunicera

Bosna IF i Göteborg och Bosnien-Hercegovina länsorganisation i Västra Götaland vill med projektet Kommunicera öka kunskapen om barns rättigheter, minska konflikter och förbättra relationerna inom familjen och öka jämställdheten mellan könen. Projektet innebär ett nära samarbete med andra grupper från forna Jugoslavien. En telefonjour ska byggas upp som vänder sig till föräldrar inom språkgrupperna bosniska, serbiska och kroatiska i Göteborgsregionen. Yrkesverksamma t.ex. läkare, psykologer och socialarbetare från samma språkgrupper ska bemanna stödtelefonen. Tillsammans med BRIS utbildas nyckelpersonerna i konflikt- och krishantering och samarbete sker också med partners inom vård, omsorg och skola samt med frivilligorganisationer.

Efter en försöksperiod på ett år är avsikten att etablera en modell för telefonjourverksamhet och nya samarbetsformer för de olika invandrargrupperna från forna Jugoslavien som på sikt kan växa och bli större, i första hand i hela Västra Götaland och sedan nationellt.

Förändra attityder i patriarkaliska kulturer

Turkiska ungdomsförbundet vill i ett tvåårigt projekt undersöka, analysera, ta fram och pröva nya metoder för att förändra det patriarkaliska tanke- och levnadssätt som kan finnas hos turkiska familjer i Sverige. Samtidigt vill man stärka de turkiska flickornas ställning inom ungdomsförbundet. Turkiska ungdomsförbundet vill kartlägga turkiska ungdomars och deras föräldrars attityder till ett patriarkaliskt tanke- och levnadssätt. I ett första steg kommer förbundet att göra en enkätundersökning riktad till medlemmarna och deras föräldrar. I den kommer frågor om de attityder som finns, orsaker till dessa och vad som krävs för att förändra dem lyftas upp. En analys av de historiska rötterna till det patriarkaliska tanke- och levnadssättet kommer också att göras. I detta samarbetar man med forskare vid Göteborgs universitet. I projektet vill förbundet genomföra seminarier och workshops tillsammans med ungdomar och föräldrar på lokal nivå. Ungdomsförbundet kommer att samarbeta med lokalföreningar i Stockholm, Göteborg och Malmö.

Tillsammans med dem ska olika förslag till åtgärder och metoder diskuteras och implementeras.

Under det andra året ska föreningsledare utbildas för att tillämpa olika metoder och ett erfarenhetsutbyte ske med olika svenska och etniska organisationer med syfte att skapa ett nätverk. Med dessa ska workshops ordnas för att ta fram en långsiktig plan på hur man tillsammans kan arbeta med dessa frågor. Ett samarbete med kvinnojourer ska också inledas.

Mötas

Syftet med projektet är att skapa närmare kontakter mellan invandrarfamiljer och svenska familjer för att tydliggöra värderingar i de båda grupperna och finna former för att skapa bättre kontakter mellan familjer med olika kulturell bakgrund. Samarbete sker med föreningen Brobyggarna och United Sisters och Frikyrkliga studieförbundet i Jönköping.

Internationella kvinnoförbundet för fred och frihet (IKFF), Jönköpingskretsen kommer att genomföra en enkätundersökning med ett antal familjer som nyligen har kommit till Sverige, men också med familjer som vistats här under en längre tid. Enkäten ska innehålla likalydande frågor till alla familjer, utformade med särskild inriktning på jämställdhet och ungas uppväxtvillkor. Frågorna ska besvaras i samband med en intervju med varje familj. Svaren ska bearbetas och användas i syfte att skapa dialog och samverkan mellan invandrarfamiljer och svenska familjer. Utifrån enkäten kommer möten att anordnas där de aktuella frågorna behandlas, både i samtal och i föreläsningsform. En del av aktiviteterna sker gemensamt för hela familjen, andra delar kan ske i grupperingar, t.ex. köns – eller åldersindelad. Studiebesök, utflykter och lägervistelse kommer att genomföras, och stor vikt läggs vid att delta i förenings- och kulturaktiviteter. Kontaktfamiljsverksamhet ska bli en permanent del av IKFF:s arbete.

Den nya kulturen

Irakiska Kulturhuset/Irakiska kvinnoförbundet i Göteborg driver ett projekt som syftar till att minska kulturkrockar mellan föräldrar och ungdomar. Föreningen vill påbörja en föräldrautbildning. I föräldrautbildningen vill man anordna seminarier och diskussioner med andra föräldraföreningar, myndigheter och familjerådgivning för att höja kunskapen och medvetandet om uppfostran, främmande kulturer och den svenska lagstiftningen. Teman för seminarierna är våld mot kvinnor, våldets rötter och civilståndets betydelse. Med hjälp av specialister ska föräldrar ha möjlighet till utvecklingssamtal.

I projektet vill man även stärka relationen mellan pappor och döttrar genom öppna diskussioner byggda på respekt som kan verka förebyggande på konflikter. För att förebygga konflikter mellan generationerna vill man också samla föräldrar och ungdomar och anordna gemensam lägerverksamhet, familjefester, studiebesök och erfarenhetsutbyte med andra föreningar.

Verksamheten ska leda fram till att en föräldragrupp bildas som tar ansvar för det framtida arbetet och informationsspridning.

Sammanfattande reflektioner

Ovanstående projekt representerar ett urval projekt i det civila samhället som Integrationsverket gett ekonomiskt stöd till. Det finns många organisationer, både på nationell och på lokal nivå, som bedriver ett betydelsefullt förebyggande arbete. De beskrivna projekten utgör genom sina angreppssätt och erfarenheter, positiva och negativa, lärande exempel genom att ha lyckats att bryta tystnaden kring dessa svåra och känsliga frågor och satt igång en dialog om jämställdhetsfrågor bland målgruppen. De har underlättat kontakter mellan familj och skola och skapat närmare kontakter mellan familjer för att tydliggöra och synliggöra värderingar hos varandra. Att undersöka och kartlägga ungdomars och deras föräldrars attityder till ett patriarkaliskt tanke- och levnadssätt för att därefter utveckla metoder för att förebygga konflikter är ett sätt att arbeta. Likaså att utbilda nyckelpersoner i konflikt- och krishantering för att organisationen på ett bättre sätt ska kunna ta emot familjer och individer i kris är ett annat lärande exempel.

Låt oss tala om flickor...

Integrationsverket fick hösten 1999 i uppdrag av regeringen att studera villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund än majoritetsbefolkningen och som befinner sig i utsatta situationer. Uppdraget bestod i att studera i vilken omfattning det förekommer generations- och kulturkonflikter som får till följd att flickor söker samhällets stöd för att flytta hemifrån eller drabbas av psykisk ohälsa, samt hur vanligt det är att flickor avbryter sin skolgång till följd av graviditet, äktenskap eller andra familjeskäl. Integrationsverket skulle också redovisa åtgärder och metoder som kan användas för att stärka ställningen för flickor med annan bakgrund än majoritetsbefolkningen som befinner sig i utsatta situationer.

I rapporten *Låt oss tala om flickor...* som kom 2000 beto-

nas att den problematik som beskrivs i regeringsuppdraget är något som berör hela samhället. Det handlar främst om generella välfärdsfrågor och levnadsförhållanden och om hur kommunikationen mellan samhälle och människor med olika bakgrund fungerar samt olika människor emellan överhuvudtaget. Lösningarna som krävs hör därför främst hemma på en övergripande samhällsnivå. Konkreta förslag förs också fram om t.ex. att etablera och utveckla fora för erfarenhetsutbyte mellan skolor, socialtjänsten, barn- och ungdomspsykiatri, ungdomsmottagningar, frivilligorganisationer, föräldrar och ungdomar. Ett annat förslag rörde ökad kompetensutveckling för dem som arbetar i skolan och socialtjänsten. Skolverket och Socialstyrelsen föreslogs få huvudansvar för metodutveckling på lokal nivå med uppdragets målgrupp i fokus.

Synsätt och förslag som redovisades i rapporten har uppmärksamats och implementerats genom de insatser som regeringen sedan dess tagit initiativ till, och i de uppdrag som olika myndigheter har fått, bl.a. de som beskrivs i denna redovisning. Det framgår dock av de följande myndigheternas redovisning att initiativ vad gäller myndighetssamverkan, erfarenhetsutbyte och kompetensutveckling behöver utvecklas och förstärkas. I det avslutande kapitlet förs gemensamma förslag fram i dessa avseenden.

Utvecklingslinjer

Mot bakgrund av den redovisning som olika myndigheter gör i detta dokument, de fortfarande aktuella förslag som gjordes redan i *Låt oss tala om flickor...*, ett empowermentperspektiv samt en betoning av värdet med lärande exempel avser Integrationsverket att:

- Samla representanter för det civila samhället och berörda myndigheter för ett erfarenhetsutbyte om lärande exempel, särskilt sådana som bygger på dialog mellan infödda och utlandsfödda och mellan generationerna, samt där ett samarbete sker mellan det civila samhället och myndigheter
- Erbjuda en arena för dialog mellan forskarsamhället, myndigheter och det civila samhället för att utbyta olika perspektiv och erfarenheter inom området.

Socialstyrelsen

Socialstyrelsen har informerat om vad som gäller i arbetet med dessa flickor till socialtjänsten i meddelandeblad nr 6/02 »Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar«.¹ Där analyseras de specifika svårigheter som finns i arbetet med denna målgrupp. Syftet med meddelandebladet var att stödja socialtjänstens arbete med flickor som lever under hot och tvång i sina familjer.

Inom ramen för detta uppdrag följer nedan en sammanfattning av innehållet i meddelandebladet. Därefter följer en redogörelse och diskussion om goda exempel och metoder för att förebygga konflikter mellan individ och familj där orsaken kan vara patriarkala mönster. Källor till redogörelsen är hämtade från forskning om socialtjänstens arbete med ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån, samt från kartläggningar av problemen som länsstyrelserna i Stockholm, Skåne och Västra Götaland genomfört och utifrån intervjuer med företrädare inom polis, socialtjänst, forskare och frivilliga organisationer.

I arbetet med detta uppdrag har några frågeställningar varit vägledande. Dessa är: Hur beskriver företrädare för fältet arbetet med utsatta flickor som lever i patriarkala familjer? Vilka hinder möter de professionella i sitt arbete med denna grupp flickor? Hur kan det sociala arbetet utvecklas för denna grupp flickor?

Flickornas väg till socialtjänsten

Socialtjänsten får kontakt med dessa flickor i olika faser av deras frigörelseprocess. I skolan märks det att flickorna inte mår bra. De har svårt att tänka sig att gå till socialtjänsten, eftersom det skulle skapa problem i familjerna. De vågar bara

¹ Meddelandebladet behandlar också juridiska aspekter av frågan.

träffa »godkända« vänner och släktingar (Al-Baldawi F. 2002). De kan behöva få stöd av t.ex. lärare, kamrater eller grannar för att våga vända sig till socialtjänsten. Flickornas behov av att själva ta steget att ansöka om hjälp måste respekteras.

De som på detta sätt kommer i kontakt med flickorna måste ändå vara vaksamma för när en anmälan till socialnämnden om en flickas utsatthet måste ske. Här gäller det att socialtjänsten har förmedlat kunskap till t.ex. skolpersonal, om vad man kan bidra med och vad som händer i samband med en anmälan.

Föräldrarna kanske söker hjälp själva på grund av att deras flicka har rymt. Det är två oroliga föräldrar som inget hellre vill än att flickan ska återvända hem, men som inte förstår vad som drev flickan till att försvinna. Det gäller att inte förbise allvarliga bakomliggande skäl i de fall det rör sig om tonårsflickor som lever ut starkt i sina tonårskriser.

Socialtjänstens arbete

Socialtjänsten har ett övergripande ansvar för att hålla sig informerad om situationen i den egna kommunen. Det gäller att skaffa sig kännedom om nyinvandrade familjer, och ta reda på om de nåtts av nödvändig information. Familjerna har kanske svårt att förstå socialtjänstens roll. Många invandrare kommer från samhällen där familjens roll är mycket stark och den offentliga sektorn endast spelar en marginell roll (Kamali 2002).

I socialtjänstens ansvar ingår även att känna till vilka organisationer man kan samarbeta med i kommunen, vad de gör, och vad de skulle vilja göra framöver för dessa familjer. Det kan också vara värdefullt att känna till andra personer som kan utgöra resurser, t.ex. advokater med specialkunskaper, legitimerade psykoterapeuter med utländsk språk- och kulturkompetens.

När en flicka som befinner sig i en utsatt situation kontaktat socialtjänsten är det viktigt att hon får den tid hon behöver för att utveckla förtroende för socialsekreteraren. Den sociala insatsen måste börja på flickans villkor. Hon måste kunna uppfatta att det finns någon som lyssnar på henne utifrån hennes perspektiv. De första samtalen kan ha karaktären av råd och stöd. Tiden innan utredningen har startat kan bl.a. användas till att fundera över på vad sätt hennes familj ska komma in i en eventuell utredning. Vid behov kan hon få en egen samtalskontakt eller stödfunktion, inom exempelvis den öppna barnpsykiatrien eller på en ungdomsmottagning, som kan löpa parallellt under utredningstiden. Flickans behov av stöd måste

tas på allvar. Samtidigt är det viktigt att informera och diskutera om formerna för en eventuell utredning inom socialtjänsten. Kontakter med utomstående tas inte under den här tiden. Om flickan ansöker om hjälp eller stöd, ska en utredning enligt 11 kap 1 § Socialtjänstlagen (SoL) inledas. Om flickan inte är utsatt för direkt misshandel eller dödshot och det mer verkar handla om vanliga generationskonflikter, kan flickan behöva betänketid och sedan komma tillbaka. Hon får inte känna att hon överges. Ge henne en tid för nästa besök. Ta reda på om hon har någon att prata med, mamma eller släkting eller väninna. Var kan hon få stöd – eller står hon helt ensam? Kan hon tänka sig att ta med mamma, eller kanske någon annan, till nästa samtal? Givetvis är det angeläget att hon får träffa samma socialsekreterare om hon återvänder.

Somliga flickor tycker det är konstigt med alla frågor som ställs. De behöver få veta att socialsekreteraren måste känna till mycket om deras liv för att *kunna* hjälpa. Först när handläggaren själv har en någorlunda klar bild av flickans situation, är det möjligt för honom/henne att ta ställning till hur allvarligt läget är och göra en bedömning av vilken hjälp socialtjänsten kan erbjuda. I detta skede gäller det för socialsekreterare att ha ett ungdomsperspektiv och att genomföra en utredning enligt gängse regler. Om inte flickan känner att hon får stöd, finns risken att hon drar sig tillbaka och avslutar kontakten med socialtjänsten.

Ibland är det svårt för flickan att övertyga socialsekreteraren om att det hon säger stämmer med verkligheten. Flickans rädsla för sin pappa/sina föräldrar kan göra att hon inte vågar berätta. Föräldrarnas ovana vid att möta »svenska myndigheter« gör kanske att de säger sådant som de tror myndigheten/tjänstemannen vill höra. De kan även vara så medvetna om att det de gjort mot flickan strider mot svensk lag, att de uttrycker sig vagt eller vilseledande. Det kan bli mycket svårt för flickan att få hjälp om hennes version vägs mot föräldrarnas. Socialsekreteraren måste räkna med att uppgifterna från flickan och hennes familj kan komma att vara motstridiga på grund av att deras bilder av verkligheten och världen faktiskt ser helt olika ut. Flickans beroende av familj och släkt är oftast mycket stort, även om hon samtidigt har starka skäl för sitt avståndstagande. Vad är det som ändå är viktigt och bra med hennes familj och hennes kultur? Kan hon få hjälp att våga hoppas på att det kan finnas utvägar som inte är drastiska?

Att bedöma flickornas skyddsbehov kan vara mycket svårt. De kan lämna alarmerande uppgifter av andra skäl än överhängande hot. En del flickor har klagat över att de sökt upp socialsekreterare för att få hjälp, men att dessa inte har lyssnat eller förstått. Kanske har flickan börjat med att berätta sådant

som inte är skäl för ingripande. Det gäller att få flickan att berätta rätt mycket om sitt liv, utan att lägga ord i hennes mun. Hur akut är skyddsbehovet? Hur desperat är flickan? Vad vill hon ha för hjälp? Här gäller det att resonera med flickan om olika alternativ och om vad som kan hända om man handlar på det ena eller det andra sättet. Inget får ske över flickans huvud. Socialsekreteraren diskuterar med henne, och försöker komma överens med henne om vilka åtgärder som kan vara bäst för henne både på kort och på lång sikt. Om socialsekreteraren kommer fram till att kontakt måste tas med föräldrarna eller att polisanmälan ska göras, ska flickan känna till vad som ska ske, även om hon motsätter sig det.

För de flickor som inte vill ha fortsatt kontakt bör en riskbedömning göras. Följande varningstecken kan vara till viss ledning när det gäller att bedöma allvaret i problemen i de fall inte uttalade mordhot förekommit:

- graviditet, sexuell utsatthet
- synliga skador på flickan
- hot och våld som straff
- rigid kontroll av fritiden
- konkreta planer på äktenskap mot flickans vilja
- hot från familjen angående flickans sätt att leva
- få eller inga kamratkontakter utanför skolan
- avsaknad av sociala kontakter och vuxna stödpersoner utanför familjen
- dålig kontakt med eller dåligt stöd från modern
- flickan ändrar sig plötsligt, tystnar, eller tar tillbaka allt hon tidigare sagt.

Flickorna kan ges skydd innan föräldrarna informeras. Det är ibland nödvändigt att socialnämnden fattar beslut om ett omedelbart omhändertagande enligt 6 § Lagen om vård av unga (LVU), och att beslut fattas (jämlikt 14 § andra stycket) om att hennes vistelseort inte ska röjas för föräldrar eller andra vårdnadshavare. För att dessa insatser ska kunna genomföras måste det finnas tillgång till lämpligt boende som kan utgöra det skydd som situationen kräver.

Föräldrarna

I utredningen kanske socialsekreterare och familj kan enas om att föräldrarna behöver tala om sin oro för flickans ovilja att inordna sig i familjens (pappans, släktens) krav och att flickan måste prata om sin förtvivlan över att känna sig instängd och kontrollerad. När familjer befinner sig i kris, framträder brister och kaos tydligt. Resurserna kan vara svårare att upptäcka.

Behovet av tolk får inte underskattas. Inga språkliga missförstånd får uppstå. Det är viktigt att socialsekreteraren förstår

kommunikationen mellan flickan och föräldrarna. Det kan annars hända att hot som styr det fortsatta samtalet uttalas på det egna språket utan att deltagare utanför familjen förstår detta.

Är det möjligt att minska pappans ångest och vrede i situationen genom att be honom inleda samtalet och beskriva problemen från sin horisont? Vilka personer lyssnar pappan på? Kan dessa vara till hjälp? Socialsekreteraren och flickan bör också diskutera vad som kan komma att hända om hon flyttar från sin familj. Livet utanför familjen medför andra problem. Om situationen är outhärdlig, präglad av hot och tvång, är skyddat boende ändå en nödvändighet.

Anmälan till polisen

Flickan kan ha blivit utsatt för psykiskt eller fysiskt våld eller för hot. En uppgift för socialtjänsten är att ta ställning till om en polisanmälan ska ske. Det är sedan polisens sak att utreda huruvida brott har begåtts eller ej.

Det förekommer att socialtjänsten avstår från polisanmälan. Familjen har det svårt, ingen vill göra saken värre. Ambitionen är att så långt som möjligt stärka samarbetet med familjen och socialsekreteraren hoppas kunna hjälpa alla att förstå vad som gäller och vad som är förbjudet i svensk lag. På sikt är ett sådant förhållningssätt farligt, eftersom det kan leda till *särbehandling*. Det kan tolkas som att det är tillåtet att aga och utöva tvång mot dessa flickor. För socialsekreterare gäller det att förstå, men aldrig acceptera. En polisanmälan blir en klar manifestation av att handlingar har utförts som närmast sig eller överskridit gränsen för vad svensk lag tillåter. Denna tydlighet kan så småningom hjälpa till att skapa förändring.

När polisanmälan sker, ska arbetet med familjen fortsätta, oberoende av polisens utredning. Polisen utreder om brott har begåtts. Socialtjänsten gör en social utredning för att få en så tydlig bild som möjligt av hur flickan har det. Själva anmälan kan dock spetsa till krisen, så att flickans skyddsbehov blir akut och då krävs ett omedelbart omhändertagande.

Hitta gemensamma vägar

De långsiktiga målen för socialtjänstens arbete måste gå ut på att söka gemensamma utvägar ur den låsta situationen, även om detta inte alltid är möjligt. Det är smärtsamt för flickorna att leva skilda från familjerna. De riskerar ju att bli *helt* utstötta av familj och släkt. Det är viktigt att se mammas och pappas relation till flickan separat. Mödrarna och andra kvinnor i släkten kan ha svårt att stödja flickorna på det sätt som dessa

skulle behöva. De kan vara drivande i att få flickan att inordna sig, eftersom de vet vad som annars kommer att hända och de är själva mycket utsatta.

Familjen befinner sig troligen i akut kris. Föräldrarna behöver hjälp. Andra barn i familjen kan också behöva information, klagöranden och andra former av hjälp. Att hålla en hotad flicka gömd under längre tid, utan att kontakt upprätthålls med familjen, är en dålig lösning. Vanligen är såväl familjen som dess släktingar och flickan själv angelägna om att situationen ska lösas. Det kan dock vara svårt att avgöra när, var och hur samtal kan genomföras och skyddstänkandet måste finnas med hela tiden. Det är ibland bra att börja med att tala med föräldrar och flicka var för sig. Släktingar kan vara till hjälp, och syskon kan ibland bidra med att hjälpa föräldrar och/eller flickan att se hur den andra parten menar.

Ett välplanerat nätverksmöte, där i första hand flickan, men även föräldrarna, styr vilka som ska inbjudas och vad som ska diskuteras, kan vara framgångsrikt som hjälp åt flickan och föräldrarna. Syftet är att ta reda på vad nätverket kan bidra med. Representanter för frivilligorganisationer och gamla kamrater kan ge ett gott stöd. Det centrala är att flickan får möjlighet att, med socialsekreterarens hjälp, uttrycka sina behov. Det gäller dock att vara varsam, så att inte mötet blir som att sammanföra en förövare och ett misshandlat barn. Kurator Maj-Britt Franzen, Norra Järva Ungdomsmottagning, säger:

Det är höga krav man ställer på en ung flicka: hon ska stå på sig i ett nätverksmöte och hävda sin självständighet, samtidigt som hon vet vad det betyder för hennes familj och dess heder.

Familjerådslag och medling kan också vara användbara interventioner. Möten av detta slag ska följas upp. Det är nödvändigt att kontrollera att beslut som fattas genomförs, alternativt att skriftligt dokumentera skäl till ändrade planer.

Socialsekreteraren kan behöva ta hjälp från någon med stor kännedom om den aktuella kulturen. Det gäller att hitta personer som också har familjens förtroende. I bästa fall kan det finnas familjebehandlare eller andra terapeutiskt utbildade personer av samma etniska ursprung som familjen. Samtalet måste grundas på respekt för familjens sätt att leva och respekt för dess kultur. Flickorna vill ofta försonas och få respekt för sina egna val. Eventuella kollisioner med svensk lag måste tydliggöras.

När en flicka ska placeras utanför det egna hemmet, ska i första hand övervägas om hon kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående. Vad som är bäst för flickan ska dock alltid beaktas. Svensk och utländsk forskning (t.ex. Vinnerljud)

et al. 2001) visar att placeringar av barn i släktinghem är att föredra, om man ser på placeringen ur ett livsperspektiv. Det är därför angeläget att socialtjänsten i varje enskilt fall prövar att placera barnet inom det egna nätverket. En sedvanlig utredning av det tilltänkta familjehemmet ska dock alltid göras.

Oavsett om flickan placeras i familjehem eller på institution, bör det röra sig om ett boende för enbart flickor. Flickorna kan förkastas av sina familjer utifrån att de delat boende med jämnåriga pojkar. Svenska familjer behöver utbildning och handledning för att kunna förstå och hantera de speciella problem som uppstår och hjälpa flickorna att hantera skam och skuld i förhållande till sina familjer. Även när flickorna skiljs från sina familjer kvarstår ambitionen att senare nå försoning och återförening.

Unga kvinnor som är över 18 år och går i gymnasiet är inte självförsörjande. Om de utsätts för våld i sina familjer, riskerar tvångsgifte eller arrangerade äktenskap mot sin egen vilja, kan de behöva socialtjänstens hjälp att flytta hemifrån. I de fall det inte går att komma fram till någon annan lösning, behövs skyddat boende. Samhället måste stödja dessa unga kvinnor. Om de inte kan bo kvar i den egna kommunen, får inte kostnadsansvaret vålla problem.

Målet med insatserna är att hjälpa flickorna att hitta konstruktiva vägar att nå de fri- och rättigheter som de själva kämpar för och som slås fast i FN:s deklaration om de mänskliga rättigheterna. Målet ska om möjligt nås utan att flickorna måste bryta med, eller kastas ut ur, sina familjer. I de fall detta ändå sker, bör hoppet om återförening på sikt bevaras. Vägen till målet måste sannolikt gå via en ökad integration i det svenska samhället av hela familjen.

Ungdomar som rymmer eller kastas ut hemifrån

I en avhandling (Sjöblom 2002) behandlas socialsekreterares föreställningar om fenomenet att ungdomar rymmer/kastas ut hemifrån. I Stockholm hade ungdomar rymt eller kastats ut hemifrån i åtta procent av alla ungdomsärenden som aktualiserades under ett år.

Vilka är det då som rymmer eller kastas ut? Ungdomar med invandrarbakgrund var överrepresenterade i förhållande till de ungdomar som hade etnisk svensk bakgrund. Det var fler flickor som rymde eller kastades ut hemifrån. Det var också fler flickor med annan kulturell bakgrund som rymde och kastades ut hemifrån. I den delkategorin återfinns flickor som har varit utsatta för våld, blivit hotade och i några fall mordhotade.

Socialsekreterare möter dagligen ungdomar som vänder sig till socialtjänsten för att de rymt eller kastats ut hemifrån eller

vill ha hjälp med att flytta hemifrån på grund av relationsproblem i familjen. Deras möjligheter att hjälpa dessa ungdomar utifrån ett ungdomsperspektiv är begränsade. Socialsekreterares arbete präglas av ett familjeorienterat synsätt där målet är att »jobba hem« de unga som rymmer och kastas ut. När det gäller flickor med invandrarbakgrund tas familjeperspektivet än mer för givet av socialsekreterare, eftersom flickorna hotas av att kunna bli förskjutna av sina familjer.

De ideal om den goda familjen som socialsekreterare ger uttryck för stämmer dåligt överens med de familjer de möter i sitt arbete med ungdomar som rymmer och/eller kastas ut hemifrån. Deras hemmiljö präglas av missbruk, fattigdom, våld och övergrepp. Denna dystra bakgrundsteckning av ungdomarnas familjer återfinns också i den internationella forskningen på detta område. Det kan utifrån den kunskapen tyckas vara paradoxalt att en verksamhet som syftar till att tillvarata och skydda ungdomars intressen har som främsta insats att skicka tillbaka dem till deras sargade familj. Det ungdomar själva vill ha hjälp med – att hitta en plattform till ett självständigt liv – visar sig vara svårt för socialtjänsten att hjälpa till med.

Ungdomar som växer upp på landbygden, med begränsat utbud av gymnasielinjer, kan få ekonomiskt stöd av samhället vid 16 års ålder för att flytta hemifrån till annan ort för att studera. Ett sådant arrangemang kan vara okontroversiellt för familjen och kan ge andrum för de unga. För de som bor i storstäder, där tillgången på utbildning är god, saknas en legitim möjlighet att flytta hemifrån så länge som föräldrarna är försörjningspliktiga. Invandrarungdomar kan hinna bli över 20 år innan de kan få hjälp till boende utanför familjen.

Ungdomars försök att få en egen förhandlingsposition i förhållande till socialtjänsten misslyckas ofta. Istället för att stödjande unga människor individuellt utifrån deras egna uttalade behov, resulterar socialtjänstens familjeinriktade strategi i att socialtjänsten, tillsammans med föräldrarna, har makt, kontroll och tolkningsföreträde över de unga. »Struliga« eller »starka« flickor, som socialsekreterare benämner flickor som rymmer och kastas ut hemifrån, utmanar bilden av hur flickor förväntas vara. Dessa flickor är svåra att möta för både socialtjänst och föräldrar. Att enbart möta dem genom att försöka återföra dem till hemmet och till en ökad disciplinering tycks leda till en destruktiv maktkamp. Socialtjänsten blir på så sätt delaktig i att problemen eskalerar.

De lösningar som står tillbuds för socialsekreterare är antingen att »jobba hem« de unga eller att placera tonåringen på ett hvb-hem (hem för vård och boende) eller i familjehem. Socialtjänsten har inte tillgång till andra lösningar när det gäller denna gruppens boende. Avsaknaden av boendialternativ gör

arbetet svårt, både för de ungdomar som man bedömer skulle klara ett självständigt boende och för grupper som behöver ett mer skyddat boende än vad de kan få på ett hvb-hem (Sjöblom 2002).

I de kartläggningar som gjorts på länsnivå i Skåne, Stockholm och västra Götaland poängterar företrädare för socialtjänsten själva att man har svårigheter i arbetet med denna grupp. I många fall leder dessa problem till att socialtjänsten avstår från att vidta åtgärder eftersom man bedömer att detta är bättre för flickan än att riskera att hon förskjuts av sin familj. Socialsekreterarna är medvetna om att samhället på detta sätt skapar olika insatsnivåer för barn utifrån kulturell bakgrund. Det finns i dessa kartläggningar en samstämmighet om behov av mer kunskaper om hur man *bedömer risker* för de utsatta flickorna.²

Utvecklingsarbete och goda exempel

Under senaste året har det tagits flera initiativ i denna fråga både på nationell och kommunal nivå. Frivilliga organisationer har byggt upp verksamheter för att möta hotade flickors behov. Men fortfarande kan kunskapsläget inom socialtjänst, och andra myndigheter som kommer i kontakt med utsatta unga invandrarflickor med denna problematik, beskrivas som splittrat och passivt (hearing vid Näringsdepartementet 2002). Socialsekreterare beskrivs ha problem med att bedöma hotbildens allvar och kan därför avstå från att agera på grund av att de inte vill förvärpa flickans situation. Övergrepp mot flickor kan tonas ned till följd av ett allmänt formulerat kulturtolerant förhållningssätt på bekostnad av flickornas rätt till ett eget självständigt liv. I länsstyrelsens rapport från Skåne sammanfattas myndigheternas bristande ansvar på följande sätt:

Samhällets stöd till de utsatta flickorna har brustit. Orsakerna till detta har säkert många dimensioner. En orsak som socialtjänsten tagit upp är en missriktad kulturtolerans som fått sådana konsekvenser att man avstår från insatser i högre utsträckning än för svenska flickor. Föräldraperspektivet har också inneburit att flickornas behov trängts undan. Socialtjänsten måste arbeta fram metoder som gör det möjligt för flickan att få tillräckligt stöd. (*Utsatta flickor i patriarkala familjer*, Länsstyrelsen i Skåne 2002.)

² *Utsatta flickor i patriarkala familjer – om behov av skyddat boende och andra insatser*. Länsstyrelsen i Skåne län. 2002.

Skyddat boende – ett tjejhus

En majoritet av de tillfrågade i länsstyrelsernas kartläggningar talade om behovet av att utveckla ett skyddat boende för gruppen flickor under 18 år. Det skyddande boendet beskrivs som en akut insats där flickorna bor under en kort tid. De hem som byggs upp ska innehålla personal som har speciell kompetens för att ta hand om just dessa flickor. Men man påpekar också behovet av att ta hand om andra flickor än de som har utländsk bakgrund. I annat fall är risken stor att särlösningar för flickor med invandrarbakgrund byggs upp. Ett skyddat boende ska ha hög kvalitet. Till ett skyddat boende kan också ett expertteam kopplas som ska kunna fungera som kompetens- och kunskapsförmedlare i det arbete som utförs i skolorna, inom socialtjänsten och hos polisen. Det finns flera ideella organisationer som har utvecklat projektidéer för ett skyddat boende³.

Vid en konferens i juni 2002 i Allmänna barnhusets regi där forskare, företrädare för socialtjänst, polis, frivilliga organisationer och länsstyrelsen deltog poängterades behovet av ett skyddat boende för utsatta flickor som lever i familjer med patriarkala mönster. Några representanter från konferensen vid allmänna barnhuset har utarbetat ett förslag till ett »tjejhus« som de avser att starta och driva för flickor mellan 15 och 20 år. Målet med behandlingen på tjejhuset är enligt författarna⁴ av projektplanen att ge flickorna skydd från dem som utsätter dem för psykiskt, fysiskt och sexuellt våld. Flickorna ska få insikt om och förståelse för vad deras familjesituation har haft för betydelse för deras val av liv. De ska bli förberedda för ett självständigt liv antingen i eget boende, familjehem och/eller inom sin egen familj. I arbetet med att bygga upp ett tjejhus i Sverige har erfarenheter från arbetet vid och studiebesök på tjejhuset »Autonomsche Mädchenschau« i Berlin, Tyskland varit betydelsefullt.

För att bli placerad på tjejhuset bör initiativ till placeringen komma från flickorna själva. För flickor under 18 år kan endast placering bli möjlig med socialtjänstens hjälp. Flickor över 18 år ska ha möjlighet att ta skydd i boendet utan att först ha kontakt med socialtjänsten. Adressen till tjejhuset bör vara skyddad och då även för socialtjänsten. Möten mellan flickorna och socialtjänsten och andra samarbetspartner ska ske på annan ort.

Tjejhuset ska fungera som ett korttidsboende på upp till tre månader. Tid för reflektion och vila är nödvändigt för att flickorna ska kunna fatta beslut om hur de vill gå vidare med sina

3 Organisationer som nämns är Svenska Islamska förbundet, Ersta Härberge – Stiftelsen Stora Sköndal och Terrafem.

4 Projektplanens författare är Lena Berg, Ina Muller, Azam Qarai och Maj Greitz.

liv. Efter vistelsen på tjejhuset följer ett utslussningsprogram där flickor får möjlighet att stegvis via utslussningslägenhet, med stöd av personal, hitta vägen till ett självständigt liv. I projektplanen framhålls att kollektivboende är en lämplig form av boende för flickor i kris. Att möta andra flickor i liknande situation är både läkande och lärande. Flickor med missbruksproblem eller allvarlig psykisk sjukdom eller flickor som har barn kan dock inte ingå i den grupp som kan få en plats på tjejhuset. Personalen på tjejhuset ser som sin uppgift att hjälpa till att hitta lämpliga boendialternativ även för denna grupp flickor om de tar kontakt med tjejhuset.

Det ska finna kompetent personal dygnet runt på tjejhuset. Personalgruppen ska bestå av kvinnor med olika yrkesbakgrund. En gemensam erfarenhet ska vara att de som arbetar på tjejhuset har erfarenhet av arbete med flickor/kvinnor som har varit utsatta för fysiskt/psykiskt och/eller sexuellt våld. Dessutom blir kunskap om etnicitet av vikt för att förstå flickornas utvecklande av deras självbild och av deras val av livsstil. Ett skyddat boende där personalen utgörs av kvinnor underlättar för flickor som kommer från hem som av tradition och/eller religion bara kan acceptera att flickan får stöd och hjälp av andra kvinnor.

Personalens uppgift är att vara flickornas ombud. De boende flickorna ska uppmuntras i att själva komma fram till hur de vill leva sina liv. Personalens uppgift är att stödja dem genom denna process och hjälpa till att skapa förutsättningar för att de ska kunna realisera sina livsmål. Personalen ska fungera som ombud i kontakt med myndigheter, vid eventuella rättsliga processer. Då den viktigaste uppgiften för personalen i Tjejhuset är att vara ombud för flickor som bor där kan inte samma personalgrupp också ha som uppdrag att ha ett nära samarbete med flickornas familjer och släkt. Ett samarbete kan endast bli aktuellt om det sker på flickans initiativ och om det inte innebär en risk för flickans liv. Det är socialtjänsten som har som uppgift att samarbeta med flickans familj. Däremot är det viktigt med ett samarbete mellan tjejhuset och socialtjänsten. Distansen till socialtjänsten är viktig för att flickorna ska känna sig trygga i att personalen är deras ombud och inte »går familjens ärenden«. Den verksamhet som byggs upp bör också utvärderas kontinuerligt. Det är viktigt att dokumentera och få kunskap om hur flickorna upplevt verksamheten och hur verksamheten kan utvecklas för att bättre hjälpa utsatta flickor.

Samrådsgrupper

Ett utvecklingsarbete som också diskuteras och som bör utvecklas för dessa utsatta flickor är olika former för samverkan

mellan myndigheter. Socialtjänstens uppgift är att skydda flickorna. För att kunna göra det, krävs ett nära samarbete mellan skola, socialtjänst, polis, advokat och kommunala bostadsfördrag. Berörda myndigheter bör utveckla handlingsprogram om vilka mått och steg som ska vidtas i arbetet med utsatta flickor dels *inom* varje myndighet och dels *mellan* myndigheter. I storstadsregioner som Stockholm, Göteborg och Malmö, där de flesta av dessa utsatta flickor bor, krävs samverkansråd på central kommunal nivå.

I de flesta kommuner finns samrådsgrupper där representanter för socialtjänst, Barn- och ungdomspsykiatri (BUP), polis, skola, hälso- och sjukvård regelbundet träffas. Dessa grupper bildades i kommunerna under 1980- eller 90-talet och avsikten var att samordna arbetet när det fanns misstankar om att ett barn varit utsatt för sexuella övergrepp. Denna organisation för samverkan mellan myndigheter kan fungera som förebild och källa till inspiration i det fortsatta arbetet med att utveckla samverkansformer mellan myndigheter för denna grupp utsatta flickor.

Dessa samrådsgrupper har fungerat såväl på individnivå som på en mer generell nivå, dvs. aidentifierade ärenden har diskuterats och gemensamma rutiner och handlingsplaner har därefter kunnat utvecklas. En del grupper har utvecklat sitt arbete till att även gälla ärenden där barn misstänks ha utsatts för annan misshandel.

Socialstyrelsen har inom ramen för det s.k. KUB-projektet (KunskapsBas) gjort en studie av fjorton samrådsgrupper i landet⁵. Synpunkterna på samrådsgruppernas betydelse skiftade. Erfarna samrådsmedlemmar har uttalat att samarbetet har lett till större säkerhet i hanteringen av misstänkta övergreppsärenden och dessutom inneburit samordningsvinster. Det finns emellertid även samrådsgrupper som har upphört att fungera.

Samverkan

Många som har påpekat vikten av samverkan i olika frågor som gäller barn och ungdomar som misstänks vara utsatta för misshandel och övergrepp. Svårigheterna att samverka har också dokumenterats. Att samverka är en konst, en specialitet i sig. I en kunskapsöversikt om barnavårdsutredningar framhålls att professionellt samarbete idag betraktas som en självklarhet för den sociala barnvården. Det konstateras att det saknas ett vetenskapligt belägg för att samarbete alltid är bra. Forskning tycks visa att samarbete är svårt att etablera och att utfallet är tveksamt, eller åtminstone är effekterna mycket svåra att fånga.

5 En studie av arbetet med samrådsgrupper (2000). Socialstyrelsen.

I slutbetänkandet av kommittén mot barnmisshandel (SOU 2001:72) framhålls vikten av att inrätta en nationell strategi för att samverkan kring utsatta barn ska bli en realitet. Utredningen anser att verksamheter som socialtjänsten, polisen, hälso- och sjukvården samt förskolan, skolan, skolbarnsomsorgen bör ha en gemensam skyldighet att samverka i frågor som rör barn som far illa eller riskerar att fara illa. Socialtjänsten bör enligt utredningen också ha ett lagfäst ansvar för att samverkan kommer tillstånd. Motsvarande lagändringar för att säkerställa samverkan föreslås i Hälso- och sjukvårdslagen och skollagen.

Framgångsfaktorer för samverkan

I slutbetänkandet (SOU 2001:72) framförs faktorer som bidrar till en god samverkan. De som nämns är tydliga mål, gemensamma arbetsmetoder och etiska förhållningssätt. Geografiska gemensamma upptagningsområden skapar bra förutsättningar för samverkan. Att ha ett gemensamt språk med samma terminologi underlättar. Ett gemensamt synsätt med fokus på barnperspektivet är av vikt.

Många forskare menar att ledningens inställning till och engagemang i utveckling och framtidsfrågor är av avgörande betydelse för den externa samverkan. Samverkan måste vara förankrad hos ledningen och särskilda resurser bör avsättas för uppdraget. Att följa upp och utvärdera är av största vikt och det är också ett ansvar som vilar på förvaltningsledningen. Regelbundenhet, kontinuitet och en bärande struktur är viktiga fundament i en framgångsrik samverkan. Förutom dessa faktorer som nämnts ovan handlar det också om att lära sig leva med skillnader – att identifiera skillnaderna och att lära sig hur dessa ska hanteras.

Utbildningsinsatser och kompetensutveckling

Kunskaperna från länsstyrelsernas kartläggningar i Stockholm, Malmö och Göteborg, tidigare forskning och synpunkter från företrädare för myndigheter och frivilliga organisationer ger en samstämmig bild av allvarliga brister i arbetet hos berörda myndigheter med denna grupp utsatta flickor. Det pekas på brister hos olika myndigheter, främst hos socialtjänsten som har en central roll i skyddandet av dessa flickor. Men arbetet med detta uppdrag har också visat att det finns ett engagemang och en vilja till förändring hos berörda verksamheter. Behovet av kunskapsutveckling inom området framhålls. I Skåne läns kartläggning (2002:23, sid. 34) står:

Yrkesgrupper som möter de här flickorna efterfrågar också mer

kunskap. Det är inte kultur – och religionsföreläsningar som efterfrågas utan en ökad medvetenhet om de egna attityder och förhållningssätt kombinerat med en problematisering av det svenska samhällets värdegrunder i ett mångkulturellt samhälle.

Det finns också förslag och efterfrågan på gemensamma utbildningsinsatser som riktar sig till socialtjänst, polis, skola, BUP och ungdomsmottagningar. Utbildningen bör innehålla riskbedömningsmodeller av det slag som polisen använder, samt information om trygghetsåtgärder. Kvinnojourernas och tjejjourernas erfarenheter och kunskap bör tas tillvara liksom kunskap från forskningen i dessa frågor. Utbildningen bör kunna vara ett led i att handlingsprogram utformas för olika myndigheter och att samverkan mellan myndigheter utvecklas.

Sammanfattande slutsatser

Fortsatt arbete med integration av de grupper som immigrerat till Sverige

För att på lång sikt komma tillrätta med hedersrelaterad brottslighet som riktas mot flickor krävs en framgångsrik integrering av ungdomarna och deras föräldrar i Sverige.

Om livsvillkoren i Sverige präglas av arbetslöshet, segregation, diskriminering och sociala problem är risken stor att människor utvecklar en livsstil som präglas av en outsidersidentitet. En god introduktion till Sverige och en successiv integration, där alla familjemedlemmar deltar i samhällslivet, ger de bästa förutsättningarna för individerna att ta sig in i det svenska samhället.

Utbildning av personal

Gemensamma utbildningsinsatser för personal inom skola, socialtjänst, polis, barnpsykiatri, ungdomsmottagningar och frivilliga organisationer bör anordnas. Dessa utbildningsinsatser kan sedan ligga till grund för utvecklandet av handlingsplaner inom varje enskild myndighet/organisation och mellan myndigheter och organisationer som också på detta sätt kan utveckla gemensamma samarbetsmodeller.

Utbyggnad av insatser

Insatser för flickor som akut behöver skyddas från sina familjer bör snarast utvecklas. Dels bör länsvisa kollektiva boenden utvecklas för flickor, samt enskilda boendeformer för de flickor som har behov av ett strängare skydd över längre tid. Till boen-

dekollektiven bör expertteam kopplas, där experter kan fungera som utvecklingsledare/utbildare och handledare till kollegor ute i landet som behöver stöd och hjälp i handläggningen av svåra ärenden.

Tydliga strategier för handläggning och samråd

Tydliga handlägningsplaner både gällande förebyggande och akuta insatser för dessa flickor bör utvecklas på lokal och central nivå. I handlägningsplanerna ska konkret beskrivas vad respektive verksamhet förväntas göra och hur den ska samverka med andra verksamheter för att nå uppsatta mål. Samverkansmodeller utarbetas på lokal nivå men måste ges stöd och legitimitet på central nivå.

Ungdomsstyrelsen

Att skapa förutsättningar för lika villkor för olika ungdomsgrupper är en huvuduppgift för den samlade ungdomspolitik. I den ungdomspolitiska propositionen lyfts, förutom jämlika uppväxtvillkor oavsett bakgrund även vikten av jämställdhetsperspektivet. Inom detta område arbetar Ungdomsstyrelsen med såväl kunskapsinsamling som utvecklingsverksamhet.

Utgångspunkten i Ungdomsstyrelsens arbete är att flickor är flickor med samma tonårsutveckling och samma behov oberoende av etnicitet och att vi idag lever i ett samhälle som fortfarande inte är jämställt. Ett skäl till att flickor med utländsk bakgrund särskilt uppmärksammas är när de deltar i mindre utsträckning än andra i det svenska samhällslivet. Ett annat skäl är risken för en dubbel utsatthet genom kombinationen att vara flicka och invandrare. I vissa extrema fall utsätts flickor med utländsk bakgrund för ett könsförtryck som tar sig andra uttryck och får helt andra konsekvenser än för flickor i allmänhet. Det är dock viktigt när man synliggör flickor med utländsk bakgrund, att det sker i relation till hur den omgivande samhällsstrukturen ser ut och inte till flickor som enskilda individer.

Särskilt fokus på villkoren för flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund

Ungdomsstyrelsen ger stöd inom ramen för utvecklingsarbetet inom både ungdomsorganisationer och kommuner till olika former av utvecklingsverksamhet i syfte att överbrygga såväl synliga och osynliga gränser som ojämlikhet, brist på jämställdhet, generationskonflikter och främlingsfientlighet.

Viktiga i detta arbete är ungdomsorganisationerna själva. Ungdom mot rasism, Röda korsets ungdomsförbund och

Stiftelsen vår gemensamma framtid, är några bland många fler ungdomsorganisationer som arbetar mycket aktivt med integrationsfrågor. Ett viktigt arbete bedrivs också bland de ungdomsorganisationer som organiserar unga med utländsk bakgrund.

Ungdomsstyrelsen gav under 1998–1999 stöd till ett antal ungdomsorganisationer som arbetat tillsammans med Landsrådet för Sveriges ungdomsorganisationer (LSU) i ett särskilt Pluralismprojekt. Fokus låg på hur de etablerade ungdomsorganisationerna bättre kan arbeta med pluralism och mångfald i de egna organisationerna, vad gäller ungdomar med olika social och kulturell bakgrund. En särskild metodhandbok arbetades fram som ett resultat av projektet. LSU har också erhållit stöd för ett mentorskapsprojekt, med inriktning på flickor med invandrarbakgrund.

Konferenser med lärande exempel

Som ett led i Ungdomsstyrelsens arbete att särskilt lyfta fram villkoren för flickor med utländsk bakgrund har myndigheten under åren 1997–2001 i samverkan med Mångkulturellt centrum, Stiftelsen Kvinnoforum, Röda Korsets Ungdomsförbund, Fryshuset och Fritidsforum genomfört sammanlagt ett tiotal nationella konferenser i syfte att visa exempel på verksamheter och konkreta metoder. Intresset för dessa konferenser har varit mycket stort. Konferenserna har ofta fått dubbleras för att ge plats för alla anmälda. Sammanlagt har uppskattningsvis ett tusental kommunala företrädare, främst från fritid-, kultur- och skolförvaltningar deltagit på dessa konferenser.

Erfarenheter från olika projekt presenterades, exempelvis projekt Isabell som arbetar förebyggande, United Sisters som arbetar i skolor, Botkyrka Turkiska flickförening, tjejgruppen Basic Move från Alby som arbetar med flickors självkänsla. Röda Korsets ungdomsförbund har presenterat »Våga Mötas«, UngSIOS »Kvinnor från Mars och Män från Venus« och Kvinnors Nätverk sitt eget »Närradioprojekt«. Exempel på presentationer av rapporter under dessa konferenser har varit »Att leva mellan två världar istället för med två världar« och »Fyra invandrarflickors erfarenheter av uteslutning«.

Särskilt uppdrag

Ungdomsstyrelsen arbetade 1999–2000 med ett särskilt uppdrag (Ku 1999/3125/IFU), att identifiera de erfarenheter som idag finns hos kommuner och organisationer som arbetar med att stärka ställningen i samhället för flickor med annan etnisk

och kulturell bakgrund. En rapport från uppdraget samt en handlingsplan lämnades till ungdomsministern i maj år 2000.

Rapporten syftade till att identifiera de erfarenheter som idag finns hos ett urval organisationer (10 stycken) och två kommuner som arbetar med att stärka flickors ställning i samhället. Ett annat syfte var också att sprida metoder och erfarenheter till andra som arbetar med ungdomar på lokal nivå. En av de viktigaste slutsatserna i rapporten är att arbetet med att synliggöra flickor med utländsk bakgrund bör ha sin utgångspunkt i ett generellt jämställdhetsperspektiv, där fokus måste flyttas från den enskilda individen till det omliggande samhället. Till arbetet med rapporten knöts en referensgrupp med representanter från Afrosvenskarnas riksförbund, Fritidsforum, Röda Korsets Ungdomsförbund, Syrianska ungdomsförbundet, X-ist och Stiftelsen Kvinnoforum. I referensgruppen fanns också Integrationsverket representerat.

Lärande exempel

I mars 2002 fick Ungdomsstyrelsen i uppdrag av regeringen att med medel ur allmänna Arvsfonden stödja utvecklingen av »Ungdomars organisering i samhället«

Projekt som kan få stöd är projekt som syftar till;

- Utveckling av organisationsformer och metoder i syfte att öka ungdomars engagemang för att påverka den demokratiska utvecklingen i samhället.
- Utveckling av demokratiskt förnyelsearbete inom organisationen.
- Utveckling av nya former för att kanalisera ungas engagemang och inflytande i samhällsplaneringen.

Medel kan sökas av ungdomsorganisationer eller en nybildad ungdomsgrupp i samarbete med ideell förening eller offentlig huvudman.

En organisation som fått stöd är Assyriska Ungdomsförbundet. De har startat ett projekt som de kallar *GUIDEN – på lika villkor*. Syftet är att få tillstånd en attitydförändring kring könsroller, sex och samlevnad samt skapa aktiviteter som verkar för att stärka utsatta tjejer och höja deras medvetenhet om deras rättigheter. Förutom arbetet med utsatta tjejer är både unga killar och föräldrar målgrupper man vill nå. Pendlingen mellan den assyriska kulturen och det svenska samhället leder ibland till allvarliga komplikationer. Mötet med det nya samhället ter sig emellertid smidigare för den yngre generationen, som växt upp i Sverige, än för den äldre generationen som invandrat hit. Assyriska Ungdomsförbundet som är ett rikstäckande ungdomsförbund har enligt dem själva goda förutsättningar att

arbeta med jämställdhet, eftersom de har en god kontakt både med den äldre assyriska folkgruppen och det svenska samhället. Projektet genomförs i samarbete med Rädda Barnen, Integrationsverket och Länsstyrelsen i Götaland.

Ett annat uppdrag från regeringen som Ungdomsstyrelsen har från och med år 2002 är uppdraget »Att stärka flickors villkor« (Ju2001/120/U). Även i detta uppdrag ingår att fördela medel från allmänna Arvsfonden till projekt som bl.a. ska

- utveckla nya metoder för att stärka utsatta flickors situation
- motverka stereotypa könsmonster bland såväl flickor som pojkar
- vända sig till flickor som vanligtvis inte deltar i kultur- och fritidsverksamheter

Stödet kan sökas av lokala föreningar och ungdomsgrupper i samverkan med andra verksamheter på lokalnivå.

Rätten till ett självporträtt är en ett projekt som Ungdomsföreningen Northern Light i Malmö driver. En av utgångspunkterna i projekt är att det finns många fördomar från majoritetssamhället om muslimska kvinnor och att de lever under ett starkt könsförtryck som hindrar dem från att vara engagerade och delaktiga i det svenska samhället. Men det finns även muslimer som själva säger att religionen sätter gränser. För många unga muslimska kvinnor blir det svårt att orientera sig i vad som är möjligt att göra/vara. Verksamheten vänder sig till muslimska tjejer där dessa genom samtal och föreläsningar ska få tillfälle att reflektera över sig själv som muslimsk kvinna och vilka möjligheter det ger dem att var delaktiga och engagerade i det svenska samhället. Såväl Koranen som svensk lagstiftning är underlag i samtalen, viktigast är dock möjligheten till tjejernas egen reflektion för att de själva ska kunna välja hur de vill forma sina liv.

Sammanfattning

Avslutningsvis är det viktigt att framhålla att Ungdomsstyrelsens arbete med flickor och deras livsmöjligheter i patriarkala miljöer inte fokuserar på flickor med utländsk bakgrund. Som tidigare nämnts är utgångspunkten att flickors tonårsutveckling och behov är desamma oberoende av etnicitet, och att vi idag lever i ett samhälle som fortfarande inte är jämställt. Ändå finns det ibland skäl att ytterligare synliggöra vissa grupper av flickor. I myndighetens arbete med att bl.a. fördela medel till organisationer och föreningar som stöd i deras utvecklingsarbete och start av nya verksamheter är jämställdhetsaspekten en viktig del.

Skolverket

För de flesta barn och ungdomar oavsett kulturell bakgrund är skolan en plats, där de framför allt träffar jämnåriga och knyter vänskapsband. Studier visar att det är längtan efter kamraterna och att vara i ett sammanhang som gör att så många elever längtar till skolan, även om de inte alltid trivs med skolarbetet. För en del flickor med utländsk bakgrund, där familjen ger dem begränsad rörelsefrihet, är skolan en frizon. Vanligt är att man stannar kvar så länge man kan på eftermiddagen. Skolan blir som ett hem, en oas. »Allt ska hända mellan åtta och fyra«, säger en kurator när hon beskriver situationen för en del flickor. Flera av dessa flickor hoppas att en satsning på utbildning ska vara en väg till ett självständigt liv, ett liv, som hon själv kan välja. Studierna blir en viktigt tillflykt, när så mycket annat kring dem är stängt.¹

När vi talar om flickor i familjer med patriarkala mönster behöver vi också tala om pojkar. De har en betydligt större frihet än flickorna men det är en frihet, som för många av dem närmar sig övergivenhet. De lämnas att ensamma utveckla sin manlighet. Deras självkänsla byggs med makt och de ser som sin uppgift att kontrollera sina systrar alltifrån ett vakande öga i skolans miljö till i sin yttersta form: – medverkan till mord. Hur kan skolan stödja dessa pojkar så att de inte bli de framtida bärarna av patriarkala normer?

Skolverket anser därför att det är ett helt familjesystem som behöver uppmärksammas – inte bara flickorna utan även pojkarna/bröderna, de båda föräldrarna samt mor- och farföräldrar, som ofta är mycket starka i bakgrunden.

¹ Nilsson Agneta. *Sex- och samlevnadsarbetet i Tensta och Rinkeby. Kartläggning av resurssystemet*. Stockholms läns landsting. Lafa. 1998.

Grundläggande mänskliga värden och rättigheter

Frågan om skolans möjligheter att förebygga konflikter mellan individ och familj, där orsaken kan vara patriarkala normer, behöver analyseras ur ett generellt perspektiv som handlar om skolans grundläggande mål, uppdrag, inriktning, arbetsformer osv. Det främjande arbetet i skolan rör fundamentala teman som demokrati, mänskliga rättigheter, allas lika värde – allt det som i läroplanen kallas skolans värdegrund. Dessa värden ska genomsyra hela skolans verksamhet och därmed nå alla barn i skolan. Skolverket menar att det är viktigt att lyfta fram att jämställdhet inte är någon svensk »uppfinning« utan är en del av FN:s mänskliga rättigheter som, liksom Barnkonventionen, säger att alla barn har samma rätt till utbildning och utveckling, att inte bli utsatt för fysiskt eller psykiskt våld, att alla barn har rätt att säga sin mening och att hänsyn ska tas till deras åsikt. I 1994 års läroplan uttrycks värdegrunden på följande sätt:

Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan ska gestalta och förmedla.

Skolans generella insatser bör man emellertid närmare betrakta genom ett par interkulturella glasögon. Skolan ska se varje elevs olika förutsättningar och olikheter och mångfald som självklar och som tillgångar. Det gäller inte minst betydelsen av etnisk bakgrund för identitet och självkänsla. Samtidigt ska skolan stödja utvecklandet av relationer, mångfald och respekt. Skolan ska således bidra till att överbrygga olikheter och att utveckla förmågan att leva sig in i andras villkor och värderingar.

Frågan om skolans möjligheter aktualiserar konflikten mellan skolans ansvar och föräldraansvar, mellan samhällsansvar och familjens integritet. Familjer med patriarkala mönster har en bakgrund från samhällssystem, där familjen är den institution som står för det som i Sverige mångt och mycket är ett samhällsansvar. Det kan gälla barnomsorg, social service, ekonomi, äldreomsorg osv. De kan se samhället som repressivt eller inkräktande på familjens integritet. En konsekvens av detta kan vara att när behov av ett nära samarbete mellan skola och hem är som störst (t ex i familjer med starka patriarkala mönster) är avståndet som längst och möjligheterna att få kontakt med familjen som minst.

Skolans huvuduppgift är, enligt läroplanen, att förmedla kunskaper och i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till ansvars-kännande människor och samhällsmed-

lemmar (Lpo 94 (Läroplan för det obligatoriska skolväsendet), 1 kap, 2§). Skolan ska vara ett stöd för familjen i deras ansvar för barnen. Förskolans och skolans insatser behöver därför ske inte bara i samarbete med hemmen utan också med andra institutioner, organisationer eller enskilda. Skolan bör vara en stödjande miljö, öppen mot lokalsamhället och en mötesplats för diskussioner om bland annat de existentiella frågor som berör barns och ungdomars liv och vardag.

Komplex verklighet

Diskussionen om hot och konflikter i familjer med patriarkala mönster blir lätt polariserad. Medan någon hävdar etnicitet och kultur, som tunga bakgrundsfaktorer, menar andra att det inte alls handlar om det utan i stället om politiska eller socioekonomiska orsaker. Skolverket anser att problematiken behöver ses multifaktoriellt. Det är ett samspel mellan kulturella, psykologiska, socioekonomiska och personliga omständigheter. Frustrationer, förändringsrädsla, okunskap, främlingskap, utsatthet, kränkningar och en familj som kommer i obalans eller otakt bidrar till stora spänningar i familjen mellan generationer och mellan kön, mellan tradition och modernitet. Skolan som utgör en stark socialisationskraft kan av föräldrarna komma att uppfattas som ett hot. Det kan skapa ett främlingskap och förstärka svårigheterna för skolan att nå föräldrarna.

En annan anledning till konflikt kan vara att det i familjens ursprungssamhälle fanns en stark informell, social kontroll. Grannen, bagarn och skraddaren deltog aktivt i barnens fostran och tog tag i saker när barnen bröt mot normer. Dessa familjer anser att det som händer i skolan är skolans ansvar, det som händer hemma är familjens ansvar.

Forskning visar att verkligheten är oerhört komplex. En del invandrarbarn tar ut hela konflikten i familjen och fungerar länge bra utanför familjen. En del tar ut hela konflikten utanför familjen och är lojal i familjen. Några skjuter konflikten framför sig och kan få reda ut den senare i livet. Många av dessa elever har mycket bra resultat i skolan och bland dessa finns möjligen elever (flickor) som särskilt kan behöva uppmärksammas.²

Att se utsattheten

Patriarkala normer handlar om makt, kontroll och tvång. Det kan många barn, även svenska barn, vara utsatta för. Skolan

² Ginsburg Bengt Erik. *Psykisk hälsa hos flykting- och invandrarbarn. En litteraturöversikt*. Socialstyrelsen. 1999.

måste ha en blick för utsattheten. Ett öppet samhälle med en öppen skola kan sannolikt bäst bemöta familjer som sluter sig. Skolans uppgift bör vara att *se* dessa elever och att sträva efter att etablera kontakt med föräldrarna. Det handlar om att komma fram till någon form av kontrakt mellan skola, elev och föräldrar.

Föräldrarna behöver känna att de är viktiga och kompetenta, så att inte en maktkamp uppstår mellan familj och skola. Skolan behöver finna former för att vara öppen på tider som passar dessa föräldrar och erbjuda mötesplatser där dessa föräldrar känner sig välkomna. Skolans personal behöver också vara öppen för att möta det nätverk som familjen tycker är viktigt. Det kan vara någon från den äldre generationen eller annan släkting. Tolkbehovet är här viktigt att tillgodose och bör utgå från den som har de största språksvårigheterna.

Skolans insatser och lärande exempel

Insatserna inom skolan för gruppen »utsatta flickor« finns på tre nivåer: den första nivån är den generella, dvs. att i skolan nå alla barn – och föräldrar – oavsett kulturell bakgrund. Den andra nivån innebär att skolan riktar sina insatser mot specifika grupper, t.ex. utsatta flickor, pojkar och även föräldrar, för att förebygga generationskonflikter innan de blir permanenta. Den tredje nivån är när situationen för flickan är akut, när hon är hotad och kommunikationen mellan skola och föräldrar är bruten.

Nedan görs några kommentarer kring skolans arbete. Någon utförlig översikt av lärande exempel kommer emellertid inte att göras i denna framställning. Ett arbete pågår inom Skolverket och kommer att redovisas till utbildningsdepartementet våren 2003.

Allas rätt till undervisning i sexualitet och samlevnad

De områden som är mest utmanande i skolors värdegrundsarbete är *sexualitet, jämställdhet och samlevnad*. Rektor har ett särskilt ansvar för att *alla* elever får tillgång till ämnesövergripande kunskapsområden som *sexualitet och samlevnad* samt *jämställdhet*. Alla elever ska således få en likvärdig tillgång till denna undervisning, där undervisningen t ex om genusperspektiv bedrivs i elevaktiva och varierande former utifrån ett förhållningssätt som främjar en god arbetsmiljö och goda relationer.

Resultatet av kvalitetsgranskningen av undervisningen i sexualitet och samlevnad, hösten 1999, visade att en del elever

med utländsk bakgrund fick möjlighet att i sina skolor föra livliga samtal kring dessa för dem så centrala frågor. För andra var det i stort sett tyst.³

I den första gruppen, som fått en både god och varierad undervisning, ville eleverna ha ännu mer undervisning och de hade också förväntningar på att vuxna verkligen kunde ge dem något i dessa frågor. I den andra gruppen, som fått en traditionell och nästan uteslutande biologiskt inriktad undervisning, var det mer fåordigt. Eleverna kunde inte ge några exempel på vad de ville utveckla och de hade inte heller några större förväntningar på att de vuxna i skolan kunde diskutera med dem inom dessa områden.

I skolor där dessa frågor fick stort utrymme såg skolläringens sex- och samlevnadsundervisningen som en viktig del av arbetet med skolans värdegrund, medan andra rektorer snarare varit rädda för vilka reaktioner undervisningen skulle skapa hos barnens föräldrar. En kvalitativ studie av sex- och samlevnadsundervisning i skolor med stort antal barn med utländsk bakgrund visar, att föräldrar som har svårt att själva »upplysa« sina barn kan känna stöd om lärarna i skolan tar detta ansvar. De goda erfarenheterna visade också att läraren ofta presenterade denna undervisning för föräldrarna, för att dessa skulle få samma kunskap som deras egna barn fick i skolan.⁴

Lärande exempel från grundskolan

På ett par skolor med många barn och ungdomar med utländsk bakgrund, var avståndet mellan flickor och pojkar många gånger stort. Granskningen visade att stereotypa föreställningar och okunskap om det andra könet inte var ovanligt. På det sättet kan en god sex- och samlevnadsundervisning vara en del av skolans arbete med att skapa möten mellan kulturer, som exemplet nedan visar.

Exemplet nedan är hämtat från en grundskola som ingick i kvalitetsgranskningen av undervisningen i sexualitet och samlevnad. Skolan har många elever med utländsk bakgrund.

I denna 6–9-skola har hälften av eleverna utländsk bakgrund, hälften svensk. Här finns en hög medvetenhet i hela personalgruppen kring området sexualitet och samlevnad. Veckan kallad »Vad är Kärlek?« har blivit något av en »Rites de passage«, en invig-

3 Kvalitetsgranskningen av mobbning och annan kränkande behandling, undervisningen i sexualitet och samlevnad samt tobak, alkohol och narkotika. Rapport nr 180. Skolverket. Liber Förlag, 2000.

4 Lööf C. *Det handlar om personer – inte om kulturer*. Rapport 1999:21. Folkhälsoinstitutet.

ningsritual till ett mer vuxet liv när eleven lämnar grundskolans värld bakom sig. En markering av vad man uppnått och vad som väntar. Kärleksveckan är förlagd när 8:orna har Prao. Då finns det gott om lärare och lokaler på skolan. Denna tradition har pågått de senaste tio åren. »Vi lärare är inte bara kunskapsförmedlare – vi är också såna som tröstar », sa en av lärarna i ett samtal om barn som har det svårt.«

Programmet har en rik variation där olika perspektiv förenas. Här finns en uppmärksamhet på flickor resp. pojkar, där båda könen får en varm och stödjande undervisning. Här finns således en positiv, främjande grundton där bägge könen får möjlighet att diskutera sexualiteten utifrån ett kvinnligt/manligt perspektiv. Pornografi tas upp på ett sätt som skapar sammanhang, med historiska tillbakablickar och analyser. Innehållet ligger nära elevernas vardag och arbetssättet är varierat, elevaktivt och reflekterande. Några av inslagen återges nedan:

Kärleksfilm med diskussion om »vad är kärlek?«; värderingsövningar – om att ta ställning i olika frågor som rör känslor och uppträdande i samlevnadsfrågor; kärlekslyrik, dåtida och nutida författare; poesitävling; eleverna skriver kontaktannonser och reflekterar över sin egen framtoning och vad det är de söker; killsnack som leds av manlig bildlärare (mycket omtyckt av eleverna); bilder (retuscherade) ur pornografins historia fram till idag; diskussion om pojkars rädslor för Kvinnan, rädslor första gången osv. Förtroendefullt »man-till-man«-samtal (brukar få högsta betyg vid utvärderingen.); tjejsnack som leds av kurator. Hemliga, intima funderingar, som man kan ha som tonårstjej (lika högt värderat vid utvärderingar som killsnack). Kärleksmåltid i ämnet hemkunskap; alla elever får en ros och lottas ihop, där man lagar mat (tre rätters meny). Dukning, »dra ut stolen« etc. övas här. Danstävling – foxtrot, vals, bugg, som tränats via den manliga och kvinnliga idrottsläraren.

Förutom dessa programpunkter har eleverna besök av kurator i helklass och under veckan ingår också ett besök på ungdomsmottagningen. Dessutom ingår besök av RFSL, där två skolinformatörer samtalar med ungdomarna. Enligt lärarna har man från elevernas sida märkt en betydligt mjukare och mer tolerant attityd till homosexualitet under de senaste åren.«⁵

Lärande exempel från gymnasiet

Nedan ges ytterligare ett exempel – också detta hämtat från kvalitetsgranskningen, men från ett *gymnasium* där flertalet

5 Underlag till regeringsrapport om kvalitetsgranskningen av undervisningen i sexualitet och samlevnad hösten 1999 (Nilsson A.)

elever har utländsk bakgrund. Här finns sex- och samlevnadsundervisning formulerat utifrån olika program och olika behov. Det är ett gymnasium där sex- och samlevnadsundervisning är etablerad och inte ifrågasatt. Här finns obligatorisk kurs och valbar kurs i sex och samlevnad liksom ett speciellt projekt för elever på det individuella programmet, förberedande invandrarklass (ivik-elever). Planerna är att uppmärksamma inte endast flickorna i ivik-klasserna, utan även pojkarna. Intressant att notera är att ämnet Idrott och Hälsa har profilerat sig mot ivik-programmets flickor med syftet att stärka flickornas identitet, för att de bättre ska kunna hantera sin situation i skolan och på fritiden. En sådan inriktning på ämnet idrott och hälsa är dock ovanligt bland gymnasieskolorna.

Sex- och samlevnadsundervisningen på denna skola har följande olika inriktningar:

- Obligatorisk sex och samlevnadskurs, kallad Livskunskap (18 timmar uppdelat på tre läsår). En manlig och en kvinnlig lärare undervisar och arbetar ibland med flick- och pojkgrupper.
- Fördjupningskurs i »sex och samlevnad« för årskurs 3. Kursen kallas »Liv och Lust«. Ur kursinnehållet: graviditet, adoption, abort, sexuella minoriteter och avvikelser, sexuella problem, sex och handikapp, olika samlevnadsformer, könsroller och umgängesformer, kroppsuppfattning, sexuella övergrepp, fantasier och drömmar, historik kring sexualitet, massmedias roll i sexualsynen, egna och andras attityder till kärlek och sexualitet. För kursen finns definierade betygskriterier för Godkänd och Väl Godkänd. Under VT-99 avslutades den första fördjupningskursen.
- Ivik:s flickor – hälsofrämjande projekt för flickor, där ämnet Idrott och Hälsa är involverat. Tar fasta på »den inre och yttre hälsan«. Grundfrågan har varit: hur ska man som ung kvinna hitta sin vilja och styrka samtidigt som man lever under påverkan från kompisar, lärare och samhälle? Hälsoaspekten har prioriterats genom att synliggöra att kriser, bekymmer och glädje sätter sina spår i kroppen. Att kunna orientera sig i innerstaden, kunna surfa på nätet samt att ha upplevt frigörande dans bidrar till flickornas upplevelse av säkerhet och kompetens. Att *nå även mammorna* till flickorna ingår som en del av detta program.
- Ivik:s pojkar – hälsofrämjande projekt. Bl.a. har man inbjudit de brandmän som arbetade under diskoteksbranden i Göteborg till diskussion i smågrupper kring temat: att vara man.

Hur ska då alla elever få tillgång till en kvalitativt god sex- och samlevnadsundervisning? En central slutsats av granskningen var rektors stora betydelse och Skolverket har därför producerat

en skrift som vänder sig direkt till rektorer (»*Min uppgift är att knyta ihop det*«...) och som berör arbetet med de grundläggande värdena och undervisningen i sexualitet och samlevnad.⁶

Arbetet med värdegrunden pågår aktivt inte bara på nationell utan också regional och lokal nivå. Inom ramen för uppdraget med att föra ut en ny elevhälsa (som baseras på regeringspropositionen 2001/02:4 *Hälsa, lärande och trygghet*) har elva resurspersoner anställts inom Skolverkets regionala enheter för att utveckla kompetensen kring sambanden mellan hälsa, lärande och trygghet. Skolverket genomförde också i början av oktober 2002 en konferens kallad »Den första nationella konferensen om sexualitet och samlevnad« utifrån perspektiven »kön, klass och etnicitet«. Konferensen som arrangerades i samverkan med Folkhälsoinstitutet, RFSU och flera landsting fokuserade på jämställdhetsfrågorna som centrala inom skolan.

Att nå föräldrar

Den ofta helt dominerande uppfattningen om svensk skola från föräldrar med utländsk bakgrund är att de uppskattar den. Flera föräldrar kommer från samhällen där endast en minoritet fått möjlighet att skaffa sig högre utbildning. Utbildning är därför något mycket eftersträvarvärt och inget man tar för givet. Föräldrarna ser det som en unik möjlighet, något de vill ge sina barn. Många föräldrar anser också att den svenska skolan är bättre än den auktoritära kunskapsmatande skola de själva har erfarenheter av. Det finns således ett stort förtroendekapital i synen på den svenska skolan, vilket kan vara en god, gemensam plattform, när skolpersonal möter elevernas familjer.

Erfarenheter från skolor med flertalet elever med utländsk bakgrund visar på att det finns fantasifullda exempel på hur man kan nå föräldrarna. Föräldrarna bör ses som en resurs som så *tidigt som möjligt* bör uppmuntras till och aktivt få stöd att bli delaktiga i barnomsorgens och skolans verksamhet. Både den vanliga och den öppna förskolan är mycket viktiga kontaktytor mellan föräldrar och det svenska samhället. I bästa fall grundläggs här ett förtroendefullt samarbete som kan fortsätta under skoltiden.

Låt oss ta *den öppna förskolan* i Husby och Rinkeby utanför Stockholm som ett exempel. De flesta föräldrar som kommer till öppna förskolan träffar få svenskar. Personalen blir då extra viktig. Föräldrarna bär ofta på myter om Sverige, om hur svenskar är och i synnerhet den svenska kvinnan, helt naturligt

6 Nilsson Agneta, Sandström Birgitta. »*Min uppgift är att knyta ihop det*«... Skolverket. Liber Förlag. 2001

eftersom möjligheterna att träffa svenskar varit så få. Även personalen på öppna förskolan vittnar om att de får kämpa med sina egna föreställningar om andra kulturer och om synen på jämställdhet mellan män och kvinnor. Myterna finns inte bara mellan svenskar och invandrare utan också invandrare emellan. Öppna förskolan i ett mångkulturellt område fyller därför en särskild funktion som brygga mellan olika kulturer.

Det är många diskussioner runt borden i Husby och Rinkeby öppna förskolor – om socialtjänstlagen, mänskliga rättigheter, om kvinnors rätt, mäns rätt, om pensionssystemet, skolor, barnuppfostran och relationen till mor- och farföräldrar. En viktig del av öppna förskolans arbete är att stödja föräldrars väg in i det svenska samhället – för barnens skull. Personalen har sett hur föräldrar och barn kan hamna i otakt. Via förskola och skola socialiseras barnen in i det svenska samhället. Barnen lämnas till dagis och föräldrarna kommer och hämtar dem. Daghemmet kan därför ytterligare förstärka ett utanförskap hos föräldrarna. Det är därför en utmaning att hitta strategier för att inte avståndet ska bli större mellan föräldrar och barn – en utmaning för skolor genom alla de år barnen går i skolan.⁷

Inom *grundskola* finns flera exempel på hur skolpersonalen behöver hitta nya, mindre traditionella sätt att närma sig föräldrar. Grunden är att bygga upp ett förtroendefullt samarbete, en verklig dialog mellan skola och hem. »Vet de vem du är, litar de på dig. Det tar tid«, säger en rektor för en grundskola i en Stockholmsförort.

Hjulsta skolor har sedan många år tillbaka ett utvecklat föräldrasamarbete bland annat genom familjemiddagar där varje familj lagar sin rätt. Rektor menar att föräldrarna behöver känna att de bidrar, »vad ska annars föräldrar göra i skolan när de knappt kan språket?« »Tillsammans över middagsbordet kan vi göra mycket«, säger denne rektor. Hjulsta skolor har också föräldraforum en gång i månaden, dit föräldrar bjuds in till kaffe med bröd. Rektor är alltid med, lyssnar och svarar på frågor. Hjulsta skolor har också tryckt upp flera publikationer för bl.a. föräldrar, där det berättas om skolan med stora fina foton på barnen och olika aktiviteter. En gång om året är det disco och rektor är alltid närvarande, vilket gör att flickor som annars inte hade fått gå på disco, kan få komma dit.

En verksamhet som utvecklats genom åren i skolor är de obligatoriska utvecklingssamtal som hålls mellan elev, föräldrar och lärare minst en gång per termin. Utvecklingssamtalet utgår från skolans ansvar för elevens utveckling. Det bygger på att kunna tala öppet och i förtroende. Läraren ska arbeta för

⁷ Nilsson A. *Den öppna förskolan i Husby och Rinkeby. Intervju med personal och föräldrar*. Västra Stockholms sjukvårdsområde. 1996.

att stärka en elevs självförtroende och bild av sig själv genom att utgå från elevens förmågor och starka sidor. Föräldrar som inte behärskar svenska bör få tolkhjälp i utvecklingssamtalet. Elever bör inte användas som tolk, eftersom deras ansvar då blir alltför stort. Om föräldrar inte kommer till utvecklingssamtalet förekommer det att läraren går hem till familjen och har utvecklingssamtalet i hemmet tillsammans med barnet och familjen. Samtal som lärare brukar tycka blir mycket givande och kontaktskapande.

I länsstyrelsens rapport påpekas att det saknas en insats i form av en föräldrautbildning på varje skola. Föräldrar behöver få kunskap om vad som är rätt och fel utifrån svensk lag, redan när de är nykomna till Sverige.

Samverkan elevhälsa och socialtjänst

Den tredje nivån är när situationen är akut för flickan. En vanlig situation är att skolan inte får någon kontakt med familjen eller att skolan kommer i konflikt med familjen. Flickans situation i skolan kan bli alltmer ohållbar, pressad av föräldrar men också av sina bröder liksom andra släktingar. Elevhälsan är här mycket viktig för den utsatta flickan.

Elevhälsan behöver agera i nära samverkan mellan skola, ungdomsmottagning och socialtjänsten. Arbetet måste bygga på tydliga rollfördelningar där insatser för flickor och föräldrar sker separat. Skolan måste vara en plats där flickan känner sig säker och man måste respektera hennes önskan att inte kontakta föräldrarna. Å ena sidan är det bra att så långt som möjligt skapa en dialog med föräldrarna och att föräldrarna får komma till skolan. Å andra sidan får inte föräldrarna tro att de kan använda skolan för att kontrollera flickan. Även om man från skolans sida är väl medveten om skyldigheten att anmäla till socialtjänsten, får man således inte ha för bråttom. De kan skada det förtroende som byggts upp mellan flickan och elevhälsa eller annan mottagning.⁸

Genom elevhälsan skulle ett föräldrastöd i form av föräldragrupper kunna utvecklas, där nyanlända föräldrar fick kunskap om den svenska skolan, om rättigheter och skyldigheter. Det skulle göra det möjligt att diskutera dessa frågor utan att peka ut en enskild flicka eller familj.

⁸ *Rätten till eget liv. Behovet av skyddat boende för flickor i patriarkala familjer.* Länsstyrelsen i Stockholms län. Rapport 2002:13.

Andra viktiga institutioner

Förskola och skola är emellertid bara en del av samhället. Andra institutioner som mödravårds- barnavårds/familjevårdscentralen, Svenska för invandrare (SFI), Vuxenutbildningen, invandrarföreningar är viktiga mötesplatser för diskussioner kring bland annat de generationskonflikter som kan uppstå i ett nytt land. Det finns exempel i landet där SFI anordnar gruppträffar med föräldrar med hjälp av ungdomsmottagningen, där både män och kvinnor får sexualundervisning. Erfarenheter visar att dessa samtal är mycket uppskattade. Så här säger en av ledarna, en barnmorska:

»Det var en sådan respons, de var som svampar, de ville veta allt, ja de sög i sig all information. Det var kvinnor i alla åldrar. En del hade fått barn, en del hade inga barn, unga som äldre. De ville fråga oss om så mycket, om oss som kvinnor, om hur vi levde. Här finns ett stort behov att fylla« säger en barnmorska, som arbetat som samtalsledare.⁹

Pågående uppdrag inom Skolverket

Inom Skolverket pågår en rad uppdrag som ligger i linje med det uppdrag som Integrationsverket skall redovisa i oktober 2002. Uppdraget från Utbildningsdepartementet rör följande:

- 1 Uppdrag till Statens skolverk om *insatser för bl.a. utsatta flickor i patriarkala familjer*. Uppdraget har följande delar:
 - a. Framtagning av ett *referensmaterial till skolpersonal*. Materialet skall bland annat behandla kunskap om patriarkala strukturer och värderingar ur ett genusperspektiv där socioekonomisk bakgrund också skall beaktas. Konsekvenserna av patriarkalt förtryck för enskilda individer och för relationerna mellan flickor/unga kvinnor och pojkar/unga män skall belysas. Fokus skall dock ligga på de utsatta flickornas situation och villkor i skolan. Även pojkarnas roll och situation skall belysas. Lagar och konventionstexter skall redovisas och kommenteras liksom lärande exempel på ur skolor arbetar inte bara inom utan också utanför skolor, där bland annat samverkan med föräldrar betonas särskilt.
 - b. *Kunskapsöversikt* om situationen för utsatta flickor och pojkar.
 - c. *Insatser för samverkan med andra myndigheter*
 - d. *Kompetensutveckling* av skolledare, lärare och personal inom elevhälsa.
- 2 *Kartläggning* av förekomst av rasism, etnisk diskriminering,

⁹ Ibid. Nilsson A. 1999.

- sexuella trakasserier, homofobi och könsrelaterad mobbning. (Göteborgs universitet). Redovisas 2002.
- 3 Ta fram *lärande exempel* på hur skolor och kommuner, i samverkan med olika organisationer och myndigheter, arbetar med jämställdhet och social och etnisk mångfald. Uppdraget skall redovisas senast den 30 april 2003.
 - 4 *Utbildning av lärare och pedagoger i jämställdhet och genuskunskap*. Målet är att det år 2004 skall finnas minst en sådan kvalificerad resursperson i varje kommun. Dessa lärare/pedagoger skall arbeta med jämställdhetsfrågor i den pedagogiska praktiken för att höja kvaliteten och öka måluppfyllelsen. (De två nationella värdegrundscentrumerna Cevs – Göteborgs universitet och VGC – Umeå universitet i samverkan med Ersta Sköndal högskola.
 - 5 Framtagning av en *kunskapsöversikt*. Från en klass-, köns- och etnicitetsstrukturerad skola till en skola för alla. Utkommer hösten 2002.

Barnombudsmannen (BO)

BO är en myndighet som ska arbeta för att samtliga barn i Sverige ska få det bättre. Huvuduppgiften är att ta tillvara barns och ungdomars rättigheter och intressen med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). BO har inte till sin uppgift att arbeta med enskilda ärenden. Däremot följer vi de frågor som är viktiga för barn och unga.

Barnkonventionen

För att förverkliga barnkonventionen i Sverige antog riksdagen en särskild strategi 1999. Målet med den är att barnkonventionen och dess intentioner ska finnas med i alla beslut som rör barn. BO har haft en nyckelroll i arbetet med att genomföra denna strategi. För att öka kunskapen inom de myndigheter som närmast berör barn och ungdomar med utländsk bakgrund har BO bedrivit ett utbildningsarbete inom bland annat Migrationsverket, Rikspolisstyrelsen, Skolverket, Socialstyrelsen och Boverket. BO har även utvärderat det arbete som bedrivits inom dessa myndigheter.

Företräda barn och unga

I och med BO:s stärkta roll (Prop. 2002/02:96) den 1 juli 2002 får BO numera ge råd till barn och unga. BO kan därmed ge råd i det enskilda fallet, till exempel ge råd till en utsatt flicka med invandrarbakgrund. Det är ett viktigt framsteg. Hittills har dock ytterst få flickor med invandrarbakgrund sökt rådgivning hos BO.

Ett av BO:s viktigaste uppdrag är att företräda barn och unga. Förutom BO:s kontaktklasser har BO även ett barn- och ungdomsråd. Vid dessa möten tas olika ämnen upp, bland

annat frågor om barn i Sverige med annat ursprung än svenskt. Här följer några synpunkter/åsikter från rådet:

- Föräldrar med annat ursprung än svenskt borde ha mer stöd för att kunna hjälpa sina barn.
- Många skolkamrater med utländsk bakgrund har dåligt med pengar, mat och kläder. De verkar inte alltid kunna ta sig till skolan eller kunna vara med vid fritidsaktiviteter.
- Det är viktigt att arbeta mot segregation och för språket i skolan.
- Det är viktigt att visa respekt för andras religioner, något som det inte levs upp till idag.
- Det är ofta konflikter mellan olika kulturer i skolan, något det borde bli ändring på.
- Könsroller diskuteras ofta på skolan, men det respekteras inte alltid att man vill leva på sitt eget sätt (till exempel flickor med invandrarbakgrund).

Barn och ungdomar kan också e-posta till oss via Barnkanalen och Unga Kanalen via BO:s webbplats. Denna är för närvarande under omarbetning för att göras bättre och mer interaktiv, något som inte minst unga uppskattar. Efter omarbetningen hoppas vi att hemsidan kommer att användas mer av barn och ungdomar.

Kunskapspridning och erfarenhetsutbyte

BO har under 2002 sammankallat till ett rundabordssamtal på temat barn och unga med invandrarbakgrund. Syftet med samtalet var att kartlägga situationen för barn med utländsk bakgrund, både undersöka möjligheter och problem. På mötet preciserades fyra olika problemområden: barnets språk (modersmål och svenska), föräldrarnas kunskaper i svenska, stöd till familjerna var dåligt eller saknades helt samt bristfällig information och kommunikation i samhället (för att ändra attityder på alla nivåer).

Under 2002 kallade BO också till ett rundabordssamtal om kvinnlig könsstympning.

BO:s årsrapport 2003 till regeringen kommer särskilt att belysa olika frågor som rör barn med utländsk bakgrund. I årsrapporten kommer BO också att ta upp ämnena barn till kriminella samt barn på institution. Bland dessa barn är de med utländsk bakgrund överrepresenterade.

BO sammankallar regelbundet ett särskilt nätverk för myndigheter för att kunna följa aktuella frågor i respektive myndighet. Genom detta nätverk arbetar BO för att myndigheterna ska samarbeta bättre.

Egna och andras lärande exempel

BO har inte en egen exempelsamling att komma med i detta sammanhang om man med exempel menar verksamheter i till exempel skola och organisationer av olika slag. Några exempel från andra myndigheter:

- Integrationsverkets beviljade medel till projekt som syftar till ökad jämställdhet och bättre uppväxtvillkor för unga. Detta bör även kommunerna göra.
- Information via Internet. Kvinnofredsportalen (samarbete mellan femton statliga myndigheter) invigdes 7 oktober på Internationella barndagen. Det är BO:s förhoppning att denna internetportal även kommer att innehålla bra information och tips till utsatta flickor. Det är viktigt att komma ihåg att denna grupp flickor som ofta lever mer eller mindre isolerat i hemmen efter skoltid särskilt kan ha stor glädje av en informativ och stödjande webbsida. Information bör även finnas för de vuxna som kommer i kontakt med de utsatta flickorna.
- Utbildning av så kallade informatörer inom invandrarorganisationerna, det vill säga män, kvinnor och ungdomar som kan samtala med sina landsmän kring problemen på ett bra sätt. Kurdiska Riksförbundet har bland annat genomfört denna typ av utbildningar i sitt projekt »Generationskonflikt«.
- På Jordbromalmsskolan i Haninge kommun jobbar två kvinnor och två män i ett projekt där kvinnorna träffar flickorna och männen pojkarna kring jämställdhet. Både samtal och rollspel används som metoder.
- Fryshuset har många bra verksamheter som även är riktade till unga med invandrabakgrund, till exempel Brobryggarna, United Sisters och Ensamma mammor.

Önskade utvecklingslinjer

BO anser att det är viktigt med tidig information när asylsökande och anknytningsinvandrare kommer till Sverige. Informationen får bäst effekt ju tidigare den ges. De asylsökande ska få en klar och tydlig bild av svenska levnadssätt och lagar samt hur jämställdhetsprincipen tillämpas här i Sverige. Denna information behöver ges vid flera tillfällen för att kunna ge bästa effekt. Det är viktigt att föräldrar får en bra introduktion om hur det är att vara förälder i Sverige och om vilka lagar vi har kring till exempel aga. Vidare anser BO anser Integrationsverket i ökad utsträckning bör rikta information direkt till barn med invandrabakgrund. Barn ska få reda på sina rättigheter i Sverige.

BO anser att det går att förebygga konflikterna mellan individ och familj på längre sikt genom att på socialhögskolor, lärarhögskolor och polishögskolor föra in frågor kring invandrarkulturerna och deras möte med den svenska kulturen och våra lagar. Behovet är stort av att lära ut hur man inom de berörda professionerna bör handskas med kulturmöten. BO anser att det är viktigt att det förebyggande arbetet ges en positiv framtoning. Att bara ta upp problemen kan verka avskräckande och destruktivt. Däremot kan ett bredare perspektiv ha bättre förutsättningar, där alla berörda uppmuntras att vara delaktiga och ta itu med problemen. Lyckas man förmedla till familjerna att det handlar om att främja familjen, inte motsatsen, kan man lyckas bättre. Dessutom anser BO att de utsatta flickorna måste få permanent hjälp, inte bara i form av punktinsatser. Det gäller för övrigt även flickornas familjer. Metoder måste utvecklas, helst inom varje etnisk grupp, för att våld och hot om våld inom familjen ska kunna förhindras. BO anser att det är av stor vikt att arbeta med ett genusperspektiv, till exempel inom förskolan, för att så tidigt som möjligt starta ett förebyggande arbete. BO anser att det är angeläget att relationen mellan svenskar och invandrare inte ses i ett perspektiv av »vi« och »dom«. Endast genom ett långsiktigt arbete med både svenskar och invandrare kan en förändrad attityd till varandra uppnås.

Statens folkhälsoinstitut (FHI)

»Samverkan mot hiv/STI«

Regeringsuppdrag

Statens folkhälsoinstitut disponerar sedan 1992 ett särskilt anslag på drygt 58 miljoner kronor (2002) för insatser mot aids. Medlen ska användas för insatser mot hiv/aids, innefattande information, stöd till psykosocialt arbete och utveckling inom området. Uppdraget organiseras under namnet »Samverkan mot hiv/STI«.

Insatserna är breda och omfattar information och ekonomiskt stöd till landsting/kommuner och frivilligorganisationer för bland annat metodutveckling och psykosociala stödinsatser. Insatserna riktar sig till allmänheten och grupper som är särskilt utsatta för risk att smittas.

Det förebyggande arbetet är målgruppsinriktat och bedrivs i ett sex- och samlevnadsperspektiv. En målgrupp är invandrare/flyktingar.

Att tala om hiv och andra STI innebär att man kommer in på sexuellt beteende vilket uppfattas som ett privat område. Man tvingas fundera över sitt eget förhållningssätt till sexualiteten och sina egna värderingar när det gäller t.ex. könsroller, identitet och homosexualitet. Förebyggande hiv /STI- insatser innebär att arbeta brett med frågor kring sexualitet och samlevnad.

Sex och samlevnad inbegriper så mycket mer än aborter och STI: kärlek, lust, ömhet, samhörighet och sexualitet – fundamentala mänskliga behov som vi försöker förverkliga i samspel med andra. Dessa är friskfaktorer och därmed betydelsefulla för människors livskvalitet och psykiska hälsa.

Ett bra sex- och samlevnadsarbete syftar bl.a. till att öka medvetenhet om den egna identiteten, starka självkänslan och

* STI = Sexually transmitted infections, sexuellt överförda infektioner

öka förmågan att hantera relationer till andra människor. Ett folkhälsoarbete mot hiv har därför även betydelse för hur människor förmår klara av andra svårigheter i livet.

Insatser med stöd från FHI

1. En väg för att nå invandrare med information och samtala om sexualitet är via invandrarnas egna organisationer och tvärkulturella grupper samt tidningar, tv- och radioprogram som ges ut/sänds på olika språk eller främst riktas till invandrare.

Under 2002 har ekonomiskt stöd (ca 4 milj. kronor) beviljats till hiv-förebyggande projekt inom följande invandrarorganisationer: Iranska riksförbundet, Kenyanska riksförbundet, Afrikanska hälsoteamet, Afrosvenskarnas riksförbund, SIOS – samarbetsorgan för invandrarorganisationer, Internationella föreningen för invandrarkvinnor, Serbiska riksförbundet i Sverige, Kurdiska riksförbundet, Somaliska riksförbundet, Eritreanska riksförbundet, Kongo riksförbundet, Liberia-Dujar association, Asian Urdu society, AICC, Invandrarnas Kulturcentrum, Chilenska riksförbundet, GLIS (spansktalande homosexuella), Serbernas riksförbund, Riksförbundet afrikaner i Sverige, Somaliska hälsoteamet, Kurdistans kvinnoförbund och Portugisisktalande kvinnors riksförbund.

Förutom utbildningar anordnar FHI två gånger om året temadagar för invandrarorganisationerna. Utöver föreläsningar om angelägna teman har dessa möten till syfte att organisationerna får möjlighet att träffa varandra och presentera olika pågående projekt, ta upp frågor som kan vara viktiga för vidareutveckling och få inspiration för det fortsatta arbetet.

Temadagar

- Den svenska traditionen med sexualupplysning, en strävan mot jämställdhet mellan könen och en tillåtande attityd till föräktenskapliga förbindelser kan upplevas som hotande av människor från andra länder. De outtalade koder och regler som reglerar relationer mellan könen kan vara svåra att upptäcka. Att ge en nyanserad information om och skapa samtal kring »svensk« syn på sexualitet kan ett led i att öka förståelsen mellan olika etniska grupper för frågor kring sexualitet.
- Unga invandrades utsatthet diskuteras ofta: inte minst den konflikt det kan innebära att leva med en fot i den egna gruppens kultur och en i den svenska.
- Dessa ungdomars kunskaper i dessa frågor fås i regel genom skolans sex- och samlevnadsundervisning. Det finns också anledning att uppmärksamma föräldrarna. Föräldrarollen utsätts för stora påfrestningar när man flyttar till ett nytt

land. Barnen finner sig snabbare tillrätta i det nya landet och lär sig svenska snabbare. Protester mot att barnen ska få sex- och samlevnadsundervisning i skolan, som ibland förekommer, kan vara ett uttryck för den frustrering många invandrarföräldrar känner; en annan orsak kan vara bristande kunskaper om vad den svenska skolan lär ut på området.

- Det är viktigt att ungdomar som dras sexuellt till det egna könet, eller har en osäker sexuell identitet, kan känna sig berörda av upplysning kring sex och samlevnad.

Dessa temadagar har hjälpt invandrarorganisationer att diskutera och ta upp svårigheter i deras arbete. Exempel på hur detta kan genomföras finns i FHI boken »Det mest privata«, som beskriver metoder och arbetssätt för preventivt arbete bland människor från andra kulturer.

Projektet »Generationskonflikt« (se Integrationsverket) är ett exempel. Hur kan man börja samtala om sexualitet? Fader- och modersroll, relationer inom familjen, preventivmedel, abort, homosexualitet. Föreläsningar om de ovannämnda temana inspirerade sedan det »Kurdiska Kvinnoförbundet« att år 2001 starta ett projekt för kvinnor och deras döttrar. Under rubriken »Kvinnans hälsa« engagerade sig sjuttio kvinnor i frågor som handlar om deras sexualitet, ungdomsmottagningens roll, sexualundervisning, rättigheter, konflikter inom familjen, deras roll inom familjen, ungdomarnas situation m.m. Föreläsare från olika fackområden blev inbjudna och kvinnorna hade tid för att samtala och diskutera med varandra om de uttalade koder och regler som reglerar relationer inom den egna gruppen och i relation till det svenska samhället.

Under år 2003 ska kvinnornas projekt utvärderas och tillsammans med riksförbundet planeras en fortsättning för deras arbete.

2. Via den svenska infrastrukturen som är uppbyggd för att ta emot och hjälpa invandrare, t.ex. undervisning i svenska för invandrare (sfi) eller det kommunala flyktingmottagandet.

I samarbete med kommun/landsting, utbildning till personal samt en bok riktad till nyanlända flyktingar: »Kärlek i ett annat land« som ger svar på frågor om sex- och samlevnad i Sverige (RFSU och FHI).

3. Via verksamheter som inte riktar sig specifikt till invandrare men där man ändå möter många sådana, t.ex. ungdomsmottagningen och mödrahälsovården.

Den vägen kräver kulturkompetens hos den som tar upp frågor om sexualitet. Det innebär inte att man måste ha detaljkunskaper om alla de kulturer som är representerade i Sverige. Kulturkompetens handlar mer om lyhördhet för olika sätt att

se på sexualitet och relationer samt kunskaper om invandringens villkor.

Utbildning till personal inom vården, skolan, ungdomsmottagningen samt en bok om gymnasieflickors tankar kring kärlek och sexualitet *Kärlek utan sex går an... men inte sex utan kärlek* (Frisell, A. Mångkulturellt Centrum och Folkhälsoinstitutet).

Sammanfattning och analys

Ett bra sex- och samlevnadsarbete syftar bland annat till att öka medvetenhet om den egna identiteten, stärka självkänslan och öka förmågan att hantera relationer till andra människor. Medlemmar i de grupper vi tillhör och identifierar oss med har stor betydelse för våra normer och värderingar. Synen på sexualitet och relationer är en viktig del i alla kulturer. Det är dock först när man konfronteras med ett annat värdesystem, som man blir medveten om sin egen kultur. Det finns inte många företeelser som är mer socialt och kulturellt betingade än just sexualiteten.

Att ge människor möjlighet till delaktighet i förenings-, bildnings- och kulturverksamhet kan vara ett sätt att bryta människors isolering. I det moderna informations- och kunskaps-samhället är dessutom individens behov av bildning, kunskap och personlig kompetensutveckling stor. Att på olika sätt stödja bildningssträvanden är ett sätt att stärka människors möjlighet att se sammanhang och samtidigt få tillit till andra människor.

Föräldrastöd

Regeringen har den 20 juni 2001 (S2001/6077/S) givit Statens folkhälsoinstitut ett uppdrag där följande fastslås: Hur olika slags föräldrastöd och föräldrautbildning påverkar barnens situation i familjen är en viktig fråga som bör belysas. Barnkonventionen fastslår att barn i olika sammanhang har rätt till respekt för sin person. Barn har också rätt att bli hörda i frågor som berör dem. Hur dessa syften bäst tillgodoses i ett föräldrastödssammanhang är en viktig metodfråga.

I ett vidare demokratiperspektiv är det intressant att studera hur barn och föräldrar kan få vara med och bestämma om åtgärder som berör barnen och familjen i barnomsorg, skola och andra verksamheter där barnen finns. Detta är av betydelse för folkhälsoarbetet. Om institutet finner att ytterligare utvecklingsverksamhet behövs inom vissa områden eller om viss verksamhet, som bedöms som angelägen, överhuvudtaget inte existerar kan institutet stödja sådan verksamhet som bedrivs av

landsting, kommuner eller frivilligorganisationer. Det är viktigt att denna verksamhet utvärderas så att det står klart att de metoder som används är bra och effektiva. Hur barnen påverkas av verksamheterna skall belysas.

Arbetsmetoder och villkor

Folkhälsoinstitutet ska ställa samman beskrivningar och analysera verksamhet som bedrivs på lokal nivå. Institutet ska i arbetet samverka med Barnombudsmannen, Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen, Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet och andra myndigheter och organisationer som Folkhälsoinstitutet finner lämpligt. Om det bedöms som lämpligt kan en referensgrupp bildas.

Arbetet skall bedrivas i projektform och pågå fram till den 30 juni 2004. Institutet skall senast den 30 juni 2002 och den 30 juni 2003 till regeringen lämna en redovisning i form av en delrapport om hur arbetet fortlöper. Uppdraget skall redovisas i form av en slutrapport senast den 31 december 2004.

Regeringens beslut

Regeringen ger Folkhälsoinstitutet i uppdrag att samla in, analysera och sprida kunskap om hur föräldrastöd av olika slag kan utformas för att göra verklig nytta.

Medel för uppdragets genomförande för år 2001 beräknas till 1 500 000 kronor och skall belasta utgiftsområde 9 Hälsovård, sjukvård och social omsorg, anslaget 18:1 Bidrag till utveckling av socialt arbete m.m, anslagspost 5 Insatser för att förverkliga FN:s barnkonvention i Sverige, delposten 5.3.

Föräldrastödets omfattning i Sverige

Föräldrar får idag olika former av stöd från stat, landsting och kommun. Utformningen av sådant stöd växte fram i slutet av 1800-talet då Sverige industrialiserades. Under 1930-talet utformades viktiga reformer som barnbidrag och barnhälsovård. Insatserna realiserades dock i full omfattning först under efterkrigstiden. Idag är en av formerna kontantstöd. I Sverige fick år 1996 varje familj med barn i ålder 0–18 år kontantstöd till ett sammanlagt värde av 348 tkr från staten i form av barn- och studiebidrag, föräldrapenning, bostadsbidrag och bidragsförskott (Dalman och Bremberg, 1999) och från primärkommunen i form av socialbidrag till ett genomsnittligt värde av 23 tkr.

Direkt stöd i föräldrarollen till alla föräldrar efter barnets födelse erbjuds endast från barnhälsovården. Det individuella

stödet från barnhälsovårdens sjuksköterskor kompletterades, från mitten av 1970-talet, av s.k. föräldrautbildning i grupp. Omfattningen av denna verksamhet är i ekonomiska termer mycket begränsad. Föräldrar deltar i genomsnitt vid tre tillfällen. Under förskoletiden gör föräldrarna ca 20 andra besök vid en barnvårdscentral. Om kostnaden för barnhälsovård är 9 tkr per barn innebär detta att kostnaden föräldrastöd i grupp skulle vara ca $9 \cdot 3/23 \cdot 1$ tkr per barn. Denna insats är således mycket ringa jämfört med det sammanlagda kontaktstödet som 1996 uppgick till 371 tkr per barn.

Mindre grupper av föräldrar får också stöd från socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri. Ca 1–2 procent av alla familjer får årligen del av tjänster från dessa organisationer. Värdet av insatser i öppen vård från båda dessa organisationer belöper till ca 9 tkr. Med antagandet att en tredjedel av tjänsterna är direkt riktade till föräldrarna skulle föräldrarnas stöd från socialtjänst och barn och ungdomspsykiatri skattas till 3 tkr per barn. Dessa tjänster har också uppenbart ringa omfattning jämfört med kontantstödet till familjerna.

Barnhälsovårdens föräldragrupper riktas främst till föräldrar med spädbarn. Redan under 1970-talet utvecklades dock tankar att även erbjuda föräldrar stöd senare under barnens uppväxt, exempelvis inom förskolans ram. Dock har sådant stöd, riktat till alla föräldrar, hittills inte realiserats. Avsikten är därför att framförallt analysera hur föräldrastöd, efter spädbarnstiden, kan utformas för att göra verklig nytta och att sprida kunskap om det som framkommer i analysen.

Insatser för föräldrar i allmänhet eller enbart för riskgrupper

Insatser som riktas till stora grupper av föräldrar får annan utformning än insatser som riktas till små grupper. Därför är det viktigt att tidigt klargöra insatsernas inriktning. Det som talar för att rikta insatserna mot små grupper (<5 procent av befolkningen) är dels att kostnaderna blir begränsade och dels att man då kan använda sig av de metoder som redan tillämpas vid behandling inom socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri. Det som talar emot sådana insatser är att det ofta är svårt att förutsäga vilka barn som kommer att utveckla betydande problem på längre sikt (>5 år) (Bremberg, 1999). Det innebär att riskgruppen måste utökas till minst ca 20 procent av befolkningen om man skall kunna räkna med att insatserna får någon tydlig effekt på befolkningsnivå. Bedömningen har därför varit att föräldrastödjande insatser bör inriktas på stora grupper, minst ca 20 procent av alla föräldrar.

Utgångspunkter och krav på insatser

Det går att formulera några krav på offentligt finansierade, föräldrastödande tjänster. Kraven är att föräldrar är intresserade av insatsen, att det finns belägg för att insatsen inte bara uppskattas av föräldrarna utan att den också främjar barnens välbefinnande och hälsa, att insatsen minskar skillnader i hälsa, olika grupper emellan och i alla fall inte ökar och att effekterna står i rimlig proportion till kostnaderna.

Föräldrastödande insatser: kunskap och svenska erfarenheter

Det finns ett flertal olika metoder för att ge föräldrar stöd. Kunskaperna om insatsernas effekt liksom erfarenheterna av metoderna varierar påtagligt. Det är möjligt att särskilja sex grupper av insatser:

- Under spädbarns- och småbarnsåren är det möjligt att ge stöd i form av rådgivning, alternativt föräldragrupper, med syfte att minska konflikter i familjen och separationer mellan föräldrarna (Bremberg, 1998). En viss erfarenhet av metoderna finns i Sverige men utvärderingar saknas.
- Under spädbarns- och småbarnsåren är det möjligt att ge stöd i form av metoder som främjar utveckling av föräldrarnas informella sociala nätverk. Metoderna används i Sverige men effekterna är inte studerade.
- Under småbarnsåren är det möjligt att ge stöd i form av strukturerade föräldragrupper inriktade på utagerande beteenden. Den pedagogiska insatsen förändrar föräldrars bemötande av deras barn, vilket leder till minskade problem (Bremberg, 2001a). Utländska studier visar på mycket påtagliga effekter. Försöksverksamhet i Linköping och Stockholm pågår inom förskolans ram.
- Under småbarnsåren är det möjligt att ge stöd i form av individuell rådgivning. Rådgivning förändrar föräldrars bemötande av deras barn, vilket leder till minskade problem (Bremberg, 2001). Utländska studier, från bl.a. Finland, visar på mycket påtagliga effekter. Dokumenterade erfarenheter av sådan verksamhet saknas dock i Sverige.
- I skolåldern är det möjligt att ge stöd i form av strukturerade föräldragrupper. Föräldragrupper förväntas förändra föräldrars bemötande av barnen, vilket i sin tur förväntas leda till minskade problem bland barnen. Viss spridning av sådana metoder finns i Sverige men utvärderingar saknas.
- I skolåldern är det möjligt att ge stöd i form av individuell rådgivning. Individuell rådgivning förväntas förändra föräldrars bemötande av deras barn, vilket i sin tur förväntas leda

till minskade problem bland barnen. Viss spridning finns av sådana metoder men utvärderingar saknas

Syfte

Avsikten är att analysera hur föräldrastöd, framförallt efter spädbarnstiden, kan utformas för att göra verklig nytta och att sprida kunskap om det som framkommer i analysen.

Avgränsning

De förväntade effekterna av föräldrastöd är främst att barnens psykiska hälsa förbättras. Det är också möjligt att föräldrastödjande insatser minskar riskbeteenden i tonåren som bruk av tobak, alkohol och fysisk inaktivitet eftersom dessa beteenden, och psykiska problem, är nära förbundna med varandra (Bremberg, 1999).

I detta arbete kommer vi dock inte att behandla föräldrastöd som är specifikt inriktat för att förebygga ungdomars bruk av tobak, alkohol samt fysisk inaktivitet eftersom sådana insatser presenteras i andra sammanhang.

Det är möjligt att föräldrastöd kan minska förekomst av specifika bestämningsfaktorer för kroppsliga folkhälsoproblem under uppväxtåren, främst föräldrarnas tobaksbruk, miljörisker för olycksfallskador i hemmet, avsaknad av amning samt spädbarns sovläge. Sådana specifika insatser kommer inte att behandlas eftersom särskilda analyser presenterats i andra sammanhang.

Arbetsplan

Litteraturanalys

Genomgång av internationell litteratur för att klargöra effekter av olika former av föräldrastöd. Avsikten är att söka uppskatta storleken av de förväntade effekterna och att göra översiktliga kalkyler av kostnaderna ställda i relation till de förväntade effekterna. Litteraturanalyserna kommer att utformas i samråd med Forskningsavdelningen vid Statens folkhälsoinstitut.

Kartläggning av omfattningen av befintliga former av föräldrastöd

Avsikten är att inventera lovande olika former av föräldrastöd som erbjuds av kommuner, landsting och frivilliga organisationer i Sverige och motsvarande insatser i andra delar av Nordvästeuropa. De inventeringar som redan publicerats kommer

självfallet att användas (Socialdepartementet, 1997, Lindberg, 1998). Litteraturgenomgången kommer att användas för att bedöma effekter av dessa metoder. Avsikten är att på detta sätt identifiera sådana former för föräldrastöd där man kan förvänta att insatsen främjar barnens hälsa och utveckling, där det finns praktisk erfarenhet av användning i Nordvästeuropa och där det är tänkbart att metoden skulle kunna användas generellt i Sverige.

Föräldrars efterfrågan av stöd och analys av könsaspekter

Avsikten är att genomföra en kartläggande enkätstudie av föräldrars efterfrågan av stöd i ett nationellt representativt urval. Undersökningen bör grundas på en föregående mindre, kvalitativ studie som genomförs inom projektets ram.

I enkätundersökningen är det önskvärt att kunna särskilja föräldrar bosatta i storstadsområden, mellanstora städer samt mindre tätorter och glesbygd; föräldrar med, förskolebarn, låg- och mellanstadiebarn som barn i högstadieåldern; föräldrar med 1 barn och föräldrar med >1 barn; föräldrar som ensamma har ansvar för barnet, föräldrar med delad vårdnad samt föräldrar som bor tillsammans; föräldrar med =9 års utbildning (enbart grundskola), 10–12 års utbildning (gymnasium) och =13 års utbildning. En enkätundersökning som omfattar minst 4 000 föräldrar behövs för att belysa frågan. Uppgifter som förälder delas av män och kvinnor. Tidsmässigt utför dock kvinnor mer av denna uppgift än män. Det senaste decenniets utveckling i Sverige tyder på ökande könsskillnader inom detta område (Flood och Gråsjö, 1997). Det finns en allmän uppfattning att det är önskvärt att minska de kvantitativa skillnaderna mellan mäns och kvinnors insatser för barnen. Det är därför berättigat att analysera olika former av föräldrastöd från ett könsperspektiv.

Föräldrars informella sociala stöd

Studier genomförda under de senaste 20 åren tyder på att människors informella sociala kontakter har väsentlig betydelse för deras hälsa (Berkman och Kawachi, 2000). Det är troligt att föräldrars förmåga att ta hand om sina barn är beroende av sådant informellt stöd. Effekterna av organiserat föräldrastöd kan till stor del tänkas kunna förmedlas av att föräldragrupper m.m. främjar utveckling av föräldrars informella sociala nätverk. Detta gäller särskilt former som öppen förskola. Om så är fallet är dock inte påvisat. En genomgång av den aktuella litteraturen inom området ska ingå i litteraturanalysen. Avsikten är vidare

att med hjälp av enkäter genomföra en tvärsnittsundersökning av frågan i ett nationellt representativt urval. En sådan undersökning ska klargöra, omfattning och fördelning av informellt föräldrastöd samt samband mellan tillgång till organiserade former av stöd, exempelvis som öppen förskola, och upplevt stöd. Analysen genomförs på den föräldragrupp som väljs ut för analys av föräldrars efterfrågan av stöd.

Utvärderingar av särskilt

lovande former av föräldrastöd

Litteraturen tyder på att särskilt två former av stöd är särskilt lovande, Strukturerade föräldragrupper inriktade på utagerande beteenden samt individuell rådgivning 15-50 ggr i ålder 0,5-5 år. Avsikten är därför att aktivt stödja ytterligare utvärderingar av dessa metoder som avspeglar metodernas rutinmässiga användning i Sverige.

Analys av former för att barn

skall bli hörda och få medbestämmande

Avsikten är att i detta avseende analysera stöd till föräldrar med barn i skolåldern.

En samlad analys av möjligheterna

till ett förbättrat föräldrastöd

Avsikten är att presentera en samlad analys av olika former av föräldrastöd där effekter, genomförbarhet, svenska erfarenheter, barnens möjlighet till medinflytanden, samt könsaspekter beaktas.

Spridning av kunskap

En konferens kommer att arrangeras våren 2002 där nuvarande kunskaper om föräldrastöd, i Sverige och internationellt, kommer presenteras för de potentiella användarna, främst kommuner och landsting. Delar av de kunskapsöversikter som ligger inom projektets ram kommer också att läggas fram. En informations och spridningsstrategi kommer utvecklas i samråd med informationsavdelningen vid Statens folkhälsoinstitut och representanter för de främsta mottagarna, andra statliga myndigheter, kommuner och landsting. Spridningen av kunskap kommer att koncentreras till 2004.

Organisation

Referensgrupp/myndigheter

En referensgrupp med representanter från Barnombudsmanen, Socialstyrelsen, Skolverket, Ungdomsstyrelsen, Landstingsförbundet och Svenska Kommunförbundet kommer att konstitueras i början av januari 2002. Gruppen kommer att sammankallas efter behov och minst 1–2 ggr årligen.

Referensgrupp/expertes

Statens folkhälsoinstituts expertgrupp för barn- och ungdomsfrågor kommer att utgöra vetenskaplig referensgrupp för projektet.

Intern organisation inom Statens folkhälsoinstitut

Generaldirektören fastställer projektplan. Avdelningschefen för Samhällsstruktur och samverkan har direkt personalansvar projektledaren och för övriga anställda inom projektet.

Avslutande kommentarer och slutsatser

Denna redovisning visar att problemområdet är komplext och att det inte finns några enkla lösningar eller metoder när det gäller att lösa eller förebygga konflikter mellan individ och familj. Insikten om frågans vikt är dock väl förankrad hos myndigheter och i övriga delar av samhället.

Myndigheternas perspektiv och mandat är olika, men denna rapport visar att strategier utvecklas och en mobilisering av resurser sker på bred front inom detta område som också inkluderar en vilja till utveckling och förändring av verksamheten. Det civila samhällets resurser mobiliseras likaså, vilket har stor betydelse i ett förebyggande perspektiv och för att bidra till ökad samverkan mellan olika aktörer.

Ett förebyggande perspektiv är med nödvändighet långsiktigt. Det handlar om att utveckla myndigheters och kommuners arbetssätt och ibland relationer mellan myndigheter och familjer, starta diskussioner om jämställdhet och patriarkala mönster och påverka attityder, utveckla kompetens om t.ex. konfliktlösning och kunskaper samt att förbättra samhällets integration i stort. Det är viktigt att när man synliggör flickor med utländsk bakgrund så måste det ske i relation till hur det omgivande samhällets struktur ser ut, inte endast till flickor som enskilda individer. Det förebyggande perspektivet måste givetvis också kompletteras med akuta insatser vilket också ingår i flera myndigheters ansvar.

Det förebyggande arbete som har att göra med att främja jämställdhet bör också präglas av ett generellt perspektiv, snarare än att riktas mot vissa grupper.

Det är viktigt att det finns en positiv aspekt i det förebyggande arbetet. Ett bredare perspektiv har bättre förutsättningar där alla berörda uppmuntras att vara delaktiga i en dialog och

ta itu med problemen. Det handlar i grunden både om att främja familjen och flickors rätt till sitt eget liv.

Ett nyckelord är »lärande exempel«. Denna redovisning innehåller ett antal erfarenheter från myndigheter, skolor och föreningslivet som vi anser kan bidra till att inspirera, motivera och mobilisera andra myndigheter och organisationer till förstärkta insatser. Det är viktigt att ett utbyte av sådana lärande exempel sker mellan myndigheter, men också mellan myndigheter och det civila samhället. Vi avser att ta initiativ så att detta kan komma till stånd.

Slutsatser

De i detta uppdrag samverkande myndigheterna drar gemensamt följande slutsatser:

- För att på lång sikt komma tillrätta med hedersrelaterad brottslighet som riktas mot flickor krävs en framgångsrik integration av ungdomarna och deras föräldrar i Sverige. Om livsvillkoren i Sverige präglas av arbetslöshet, segregation, diskriminering och sociala problem är risken stor att människor utvecklar en livsstil som präglas av en outsideridentitet. En god introduktion till Sverige och en successiv integration, där alla familjemedlemmar deltar i samhällslivet, ger de bästa förutsättningarna för individerna att ta sig in i det svenska samhället.
- Gemensamma utbildningsinsatser för personal inom skola, socialtjänst, polis, barnpsykiatri, ungdomsmottagningar och frivilliga organisationer bör anordnas. Dessa utbildningsinsatser kan sedan ligga till grund för utvecklandet av handlingsplaner inom varje enskild myndighet/organisation och mellan myndigheter och organisationer som också på detta sätt kan utveckla gemensamma samarbetsmodeller.
- Tydliga handläggningsplaner för alla berörda aktörer, både gällande förebyggande och akuta insatser för dessa flickor, bör utvecklas på lokal och central nivå. I handläggningsplanerna ska konkret beskrivas vad respektive verksamhet förväntas göra och hur den ska samverka med andra verksamheter för att nå uppsatta mål. Samverkansmodeller utarbetas på lokal nivå men måste ges stöd och legitimitet på central nivå.
- Skapandet av lärande exempel genom organisationers projekt är en central del av ett förebyggande arbete. Det är också viktigt att utveckla instrument för utvärdering och kvalitets-säkring så att kunskap om lärande exempel kan spridas på ett mer metodiskt sätt.
- Dialogen mellan det civila samhället och berörda myndig-

heter behöver utvecklas i ett erfarenhetsutbyte om lärande exempel, särskilt sådana som bygger på dialog mellan infödda och utlandsfödda svenskar och mellan generationerna, samt där ett samarbete sker mellan det civila samhället och myndigheter.

- Som nämnts vad gäller behovet av kunskapsutveckling handlar det inte bara, eller ens främst om, kultur- och religionskunskap utan en ökad medvetenhet om egna attityder och förhållningssätt kombinerat med en problematisering av det svenska samhällets värdegrunder i ett mångkulturellt samhälle.

Litteraturförteckning

Socialstyrelsen

A choice by right. The report of the working group on forced marriage. Home Office. UK. 2000. <http://www.homeoffice.gov.uk/reu/frcdmrgs.pdf>

Al Baldawi, R. »Psykosociala konsekvenser av en förändrad familjestruktur«. *Läkartidningen* 1998a, vol 19, 2223–2231.

Al Baldawi, R. »Migration och familjestruktur«. I: N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Liber, 1998b, 156–178.

Almqvist, K. & Broberg, A. G. »Kulturella skillnader i barnuppföstran och utvecklingsideal«. I: Allwood, C. M. & Franzén E. C. (red.) *Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*. Natur och Kultur 2000, 118–154.

Allwood, C. M. & Franzén E. C. »Tvärkulturella möten«. I Allwood, C. M. & Franzén E. C. (red.) *Tvärkulturella möten. Grundbok för psykologer och socialarbetare*. Natur och Kultur 2000, 15–38.

Berg, M. *Seldas andra bröllop. Berättelser om hur det är: turkiska andragenerationsinvandare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi*. Etnologisk föreningen i Västsverige. 1994.

Bjurström, E. »Youth research and ethnicity«. I Palmgren, C., Lövgren, K. & Bolin, G. (red.) *Ethnicity and youth culture*. Stockholms universitet, Unit of media and cultural theory, 1992: 161–78.

Bravo, M. & Lönnback, E. »Invandringskrisen eller Det förlorade paradiset«. I: N. Ahmadi (red.): *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Liber, 1998, 179–200.

Bredal, A. Arrangerade ekteskap och tvångsekteskap i Norden. *Tema Nord* 1999:4. Nordisk Ministerråd 1999.

Brekke J.-P. »Barn og unge med innvandrerbakgrunn. En nord-

- isk kunskapsöversikt«. *Tema Nord* 1999:535. Nordisk Ministerråd 1999.
- Deniz F. & Perdikaris, A. *Ett liv mellan två världar*. Forum för Migration och Kultur. Örebro universitet. 2000.
- Individinriktade insatser i invandrarfamiljer*. Socialstyrelsens Allmänna råd 1986:2.
- Liljeström, R. »Invandrarfamiljen«. I: *Invandrades hälsa och sociala förhållanden*. Underlag till folkhälsorapport 1994 och Socialrapport 10994. SoS-rapport 1995:5.
- Låt oss tala om flickor...* Integrationsverkets rapportserie 2000:6
- Nyberg, E. *Barnfamiljers migration. Familjers relationer i en förändrad livssituation*. Akademisk avhandling. Pedagogiska institutionen, Stockholms universitet. 1993.
- Olika med ändå lika. Om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige*. SOU 1991:60.
- Psykisk hälsa hos flykting- och invandrabarn. En litteraturöversikt. Invandrarprojektet*, Socialstyrelsen. 2000.
- Rapport om flickor med annan etnisk och kulturell bakgrund*. Ungdomsstyrelsen 2000.
- Smedberg, E. & Kopola, E. *Kvinnors rättigheter. En översikt och en fallstudie*. MENA- projektet, delstudie 13, 2000. UD.
- SoS-rapport 1999:9. *Social och ekonomisk förankring bland invandrare från Chile, Iran, Polen och Turkiet. Invandrades levnadsvillkor 2*. Socialstyrelsen.
- Stenberg, L. & Otterbeck, J. »Gå på Guds väg. Förmedling av religiös tradition till muslimska ungdomar i minoritetssituationen«. I: Miegel, F. & Johansson, T. (red.) *Mardrömmar & Önskedrömmar. Om ungdom och ungdomlighet i nittioalets Sverige*. Symposion. Stockholm/Stehag. 1994. 266–287.
- Stojanovic, V. »Andragenerationens invandrarungdom. Stigma och identitet?!«. I: Miegel, F. & Johansson, T. (red.) *Mardrömmar & Önskedrömmar. Om ungdom och ungdomlighet i nittioalets Sverige*. Symposion. Stockholm/Stehag. 1994. 288–308.
- Ålund, A. »Etnicitet och modernitet. Om »Tradition« i modern kulturforskning.» I Öhlund, T. & Bolin, G. (red.) *Ungdomsforskning – kritik, reflektioner och framtida möjligheter*, Ungdomskultur vid Stockholms universitet, 1994, 101–126.

Statens folkhälsoinstitut

- Socialdepartementet (2000) *Barn – här och nu. Redogörelse för barnpolitiken i Sverige med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter*. Regeringens skrivelse 1999/2000:137. Stockholm.

- Socialdepartementet (1997) *Stöd i föräldraskapet* [Support to parents]. Ds 1997:6, Socialdepartementet, Stockholm.
- Berkman, L. och Kawachi, I. (Eds.) (2000) *Social epidemiology*, Oxford University Press, Oxford.
- Bremberg, S. (Ed.) (1998) *Barnrapporten. Kunskapsbaserat folkhälsoarbete för barn och ungdom i Stockholms län*, Samhällsmedicin, Stockholms läns landsting, Stockholm.
- Bremberg, S. (1999) *Bättre hälsa för barn och ungdom. En strategi för de sämst ställda*, Folkhälsoinstitutet-Gothia, Stockholm.
- Bremberg, S. (2001a) *Hur kan förskolan förbättra barns psykiska hälsa?*, Statens folkhälsoinstitut, Stockholm.
- Bremberg, S. (2001b) *Kommunala insatser som kan förbättra psykisk hälsa bland barn och ungdom – några exempel på analyser av effekter och kostnader*, Socialstyrelsen, Skolverket och Folkhälsoinstitutet (manuskript).
- Dalman, C. och Bremberg, S. (1999) *Insatser för barn och ungdom i Stockholms län*, Centrum för Barn- & ungdomshälsa, Huddinge.
- Flood, L. och Gråsjö, U. (1997) In *Familj makt och jämställdhet* SOU 1997:138(Ed, Ahrne).
- Lindberg (1998) *Megapoles*, Amsterdam.
- SBU (1993) *Literature searching and evidence interpretation*, SBU, Stockholm.
- Socialdepartementet (2001) *Regeringsbeslut 12, S2001/6077/ST, 2001-06-20: Uppdrag att samla in, analysera och sprida kunskap om hur föräldrastöd kan utformas*, Regeringen, Stockholm.
- US Preventative Services Task Force (1996) Second Edition, Williams & Williams, Baltimore, Md.

